

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Pienasiakkaan tilintarkastusprosessi
ISA-standardien mukaan
Case: PricewaterhouseCoopers Oy

Kymäläinen, Kristiina

2011 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Pienasiakkaan tilintarkastusprosessi ISA-standardien mukaan
Case: PricewaterhouseCoopers Oy

Kristiina Kymäläinen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Syyskuu, 2011

Kristiina Kymäläinen

Pienasiakkaan tilintarkastusprosessi ISA-standardien mukaan
Case: PricewaterhouseCoopers Oy

Vuosi 2011

Sivumäärä 52

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten ISA-standardit ohjaavat pienasiakkaan tilintarkastusta. Teorian pohjalta hahmotettiin tilintarkastusprosessi, ja nostettiin esille pienyhteisöä koskeva ohjeistus. Teoriatiedon pohjalta toteutettiin PwC:lle pienasiakaskannan työpohjien uudistamisprojekti tarkoituksena varmistaa, että kaikkiin ISA-standardien vaatimuksiin vastataan tilintarkastuksen aikana. Toisaalta uudistamisella haettiin tehokkuutta tarkastustyön tekemiseen, jotta asiakaskohtaiset kustannukset pysyisivät kohtuullisina.

Idea opinnäytetyöhön syntyi Laurean liiketalouden koulutusohjelmaan liittyvän työharjoittelun aikana alkuvuonna 2011. Suoritin harjoittelun pääosin PwC:n Hyvinkään toimistossa, jossa keskustelimme esimieheni kanssa paljon tilintarkastuksen toteuttamiseen ja dokumentoimiseen liittyvistä asioista. PwC:llä oli muutenkin tarkoituksena uudistaa pienasiakaskantaa, joten opinnäytetyöhön suunniteltu projekti sopi tilanteeseen hyvin.

Teoriapohjan tuloksena tilintarkastusprosessista valmistui sekä kirjallinen että kuvallinen selvitys, jossa otetaan huomioon pienyhteisöä koskeva säätely. Tulosten valossa ISA-standardien antamat ohjeet vaikuttavat kevyiltä, eivätkä suuresti ratkaise pienasiakkaan tilintarkastuksen ongelmia.

Projektin tuloksena uudet työpohjat esiteltiin PwC:n sisäisessä koulutustilaisuudessa 16.9.2011. Projekti oli yhteistyön tulos; Hyvinkäällä tapahtuneen suunnittelun ja kehittämisen lisäksi siihen osallistui useita aluetoimistojen tilintarkastajia sekä pienasiakaskannan metodologiasta ja pientyökalusta vastaavat henkilöt. Lopullinen tulos projektin onnistumisesta selviää, kun työpohjat ovat olleet jonkin aikaa käytössä.

Kristiina Kymäläinen

**Audit process for small enterprises by International standards on auditing
Case: PricewaterhouseCoopers Ltd**

Year	2011	Pages	52
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to find out how the ISA guides an audit of small enterprises. The theoretical section describes the audit process focusing on the guiding for small enterprises. Based on the theory a renewal project of an audit tool for PwC was carried out to make sure that all ISA demands for auditing are fulfilled during the audit process. On the other hand the importance of the renewal project was to improve the efficiency of auditing so that the costs per enterprise would be reasonable.

The idea for this thesis took shape during a traineeship early in the year 2011 which was a part of Laurea University of Applied Sciences business management programme. As a trainee I worked mostly in a local office of PwC in Hyvinkää where I discussed a lot with my superior about executing auditing and documenting the evidence. It appeared that PwC had plans to develop the audit tool for small enterprises so there was a need for this thesis from real life.

From the result of the theory came both description and picture of the audit process which underlines the regulation for small enterprises. Based on the results the guidance ISA gives for small enterprises seems not to be very helpful to give any solutions for audit of small enterprises.

As a result of the project a new audit tool for small enterprises was introduced in the training for working community on 16 September 2011. The project was made by co-operation. The planning and developing of the audit tool was carried out in Hyvinkää but a lot of auditors all over country took part in the project, including the person responsible for methodology and the person who answers for the audit tool for small enterprises. The final result whether the new audit tool for small enterprises is useful and practical will be found out when it has been used for a while.

Keywords: Auditing, International Standards on Auditing, Small enterprises

Sisällys

1	Johdanto	7
1.1	Tutkimusongelma ja tavoitteet.....	8
1.2	Käsitteiden määrittely ja aiheen rajaus	8
1.3	Tutkimustapa ja -menetelmät	9
1.3.1	Tapaustutkimuksen kohteena PwC:n omistajayrittäjäpalvelut	9
1.3.2	Toiminnallinen opinnäytetyö kehittää toimintaa.....	10
2	Tilintarkastusala säätelevät normit.....	10
3	Tilintarkastusprosessi	11
4	Suunnitteluvaihe	13
4.1	Asiakassuhteen hyväksyminen ja eettisten vaatimusten arviointi.....	13
4.2	Edellytykset tilintarkastukselle ja toimeksiannon ehdoista sopiminen.....	14
4.3	Vaadittava käsitys yhteisöstä toimintaympäristöineen.....	15
4.4	Alustavien analyyttisten toimenpiteiden suorittaminen	16
4.5	Olenaisuuden määrittäminen.....	17
4.6	Tiedon hankkiminen väärinkäytösriskin arvioimiseksi	17
4.7	Käsityksen muodostaminen asiakkaan sisäisestä valvonnasta	19
4.7.1	Valvontaympäristö	19
4.7.2	Riskienarviointiprosessi	20
4.7.3	Taloudellisen raportoinnin kannalta relevantti tietojärjestelmä ja siihen liittyvät liiketoimintaprosessit sekä kommunikaatio.....	20
4.7.4	Kontrollitoiminnot ja kontrollien seuranta	21
4.7.5	Kommunikointi sisäisen valvonnan puutteellisuuksista johdolle.....	22
4.8	Hyväksyttävä tilintarkastusriski ja olennaisen virheellisuuden riski.....	22
4.9	Tilintarkastusstrategian ja -suunnitelman laatiminen	24
5	Toteuttamisvaihe	24
5.1	Kontrollien testaaminen	26
5.2	Aineistotarkastustoimenpiteet.....	27
5.2.1	Analyyttiset toimenpiteet	27
5.2.2	Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen	28
5.2.3	Otanta pienentää työmäärää.....	28
5.3	Arviointi tilinpäätökseen sisältyvien virheellisyyksien todennäköisyydestä ...	29
5.4	Tilinpäätöksen tietojen tarkastus ja esittämistapa	29
5.5	Tarkastustyön dokumentaatiovaatimukset	31
6	Päättämisvaihe.....	31
6.1	Tilintarkastusevidenssin arviointi	32
6.2	Tarkastushavaintojen kokonaisarviointi.....	33
6.3	Tilintarkastuskertomus.....	33

6.4	Kommunikointi hallintoelimille	34
6.5	Dokumentaation loppuunsaattaminen	34
7	Teoriapohjan tulokset	35
7.1	Suunnitteluvaiheen yhteenveto.....	36
7.2	Toteuttamisvaiheen tulokset.....	38
7.3	Päätämismvaiheen lopputulos	39
8	Johtopäätökset teoreettisista tuloksista	40
9	Case: projektin eteneminen ja tulokset	40
9.1	Muutoksia sekä työpohjien ulkoasuun että sisältöön	40
9.1.1	Perustiedot-työpaperi	41
9.1.2	Tilikauden tilintarkastus-työpaperi	41
9.2	Case: johtopäätökset	43
9.2.1	Pienasiakaskannan koulutustilaisuudesta saatu palaute	43
10	Oma oppiminen ja kehitys	44
	Lähteet	45
	Kuvat	47
	Liitteet.....	48

1 Johdanto

Opinnäytetyön aihe hahmottui Laurea ammattikorkeakoulun liiketalouden koulutusohjelmaan kuuluvalla kolmen kuukauden työharjoittelujaksolla, joka suoritettiin PricewaterhouseCoopers Oy:n tilintarkastuspalveluissa kisällinä alkuvuonna 2011. PricewaterhouseCoopers Oy, josta jäljempänä käytetään lyhennystä PwC, järjestää vuosittain kisälliohjelman tarkoituksenaan tutustuttaa talousalan opiskelijoita yritykseen ja rekrytoida sopivimmat kisällit (PwC 2011a.)

PwC on maailmanlaajuinen asiantuntijayhteisö, jonka suomalaisomisteinen KHT-yhteisö PwC Suomi, on maamme johtavimpia suurimpien yhtiöiden sekä listattujen yhtiöiden tilintarkastajia. Ydinliiketoimintaan kuuluvat tilintarkastuspalvelut sekä erilaiset asiantuntijapalvelut, joista esimerkkeinä voidaan mainita yritysjärjestely- sekä veropalvelut. Aluetoimistoverkosto kattaa koko maan, jolloin asiantuntijat ovat lähellä asiakkaitaan. Suomen PwC:n juuret ulottuvat vuoteen 1954 asti, jolloin Olle Salmi, Henrik Virkkunen ja Antti Helenius perustivat silloisen Tilintarkastustoimisto Salmi, Virkkunen & Heleniuksen eli SVH:n. (PwC 2011b.)

Suurin osa harjoittelusta tehtiin omistajayrittäjäpalveluiden parissa Hyvinkään konttorissa, jonka asiakaskunta koostuu pääosin pienistä ja keskisuurista yhtiöistä. HTM tilintarkastaja Janne Turpiaisen kanssa nousi ajatus tilintarkastusprosessin työkalujen kehittämisestä tehokkaammiksi, jotta kustannukset asiakasta kohden pysyvät hallinnassa. PwC:n noin 10 000 asiakkaasta suurin osa on pieniä ja keskisuuria yhteisöjä, minkä vuoksi asia on tärkeä. Lisäksi PwC:n suurten asiakkaiden tilintarkastustyökalu on uudistunut vuoden 2011 alusta lähtien, jonka seurauksena osa suurista yhteisöistä, joihin käytettävä tarkastusaika on enintään 100 tuntia, tullaan tarkastamaan jatkossa pieniasiakastyökalulla. Opinnäytetyön tekemiseen on siten työelämästä lähtevä tarve.

Tilintarkastusta säätelevän tilintarkastuslain ja muun normiston lisäksi tilintarkastajia sitovat Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton (IFAC) antamat suositukset eli ISA-standardit (Tomperi 2009, 15). PwC on suunnitellut omat työpohjansa dokumentoinnin keräämiseen siten, että tilintarkastuksen aikana kaikkiin ISA-standardien vaatimukseen vastataan. Dokumentointi tapahtuu pääosin sähköisesti Lotus Notes-ohjelmistoon suunnitellulla tilintarkastustyökalulla, jolloin kaikki tilintarkastusevidenssinä toimivat työpaperit ovat tietokoneella. Pieniyhteisöille on käytössä oma pieniasiakastyökalu Lotus Notesissa, jonka avulla tarkastus suoritetaan suunnittelemisesta raportointiin. Prosessi on kuitenkin laaja suhteessa pieniyhteisöjen kokoon, jolloin on aiheellista miettiä mahdollisimman tehokasta tapaa suorittaa tilintarkastus.

1.1 Tutkimusongelma ja tavoitteet

Tutkimusongelmana on kysymys, antavatko ISA-standardit mahdollisuuden keventää pienyhteisön tilintarkastusprosessia. Vastausta haetaan myös siihen, minkälaista ohjeistusta standardit antavat pienyhteisölle. Jotta tavoitteeseen päästään, opinnäytetyön teoriaosassa hahmotetaan normaali tilintarkastusprosessi ISA-standardien vaatimalla tavalla, ja valotetaan samalla, miten standardit huomioivat pienyhteisön. Lopputuloksena esitetään malli, jossa tilintarkastusprosessi havainnollistuu selkeästi, ja pienyhteisön tarkastuksessa huomioitavat erityispiirteet erottuvat.

Opinnäytetyön toiminnallinen tavoite on teoriapohjan antamaa tietoa hyväksi käyttäen uudistaa PwC:n pienasiakastyöpohjia siten, että ne mahdollistavat tehokkaan työskentelyn. Uudistustyössä tarkastetaan myös, että kaikkiin ISA-standardien vaatimuksiin varmasti vastataan dokumentoinnin yhteydessä. Työtä tehtäessä otetaan huomioon työyhteisön tekemät kehitysehdotukset ja toivomukset. Lopputuloksen toivotaan täyttävän käyttäjien kriteerit, jolloin valmiista mallipohjasta tulisi PwC:n virallinen dokumentointipohja.

1.2 Käsitteiden määrittely ja aiheen rajaus

KHT-yhteisö tarkoittaa keskuskauppakamarin hyväksymää tilintarkastusyhteisöä. Ainoastaan KHT-tarkastajat, mikä tarkoittaa myös KHT-yhdistyksiä, sekä HTM-tarkastajat ja -yhteisöt, jotka hyväksyy kauppakamari, ovat vuonna 2007 voimaan tulleen tilintarkastuslain mukaan hyväksyttäviä tilintarkastajia. Tosin vielä 31.12.2011 päättyvillä tilikausilla pienissä yhteisöissä voi toimia maallikkotilintarkastaja lain siirtymäsäännösten mukaan. (Tomperi 2009, 17-18.)

ISA-standardit, eli kansainväliset tilintarkastusstandardit, ovat Kansainvälisen tilintarkastajaliiton (IFAC) antamia tilintarkastusstandardeja, joiden tarkoituksena on harmonisoida tilintarkastusta eri maiden välillä. KHT-yhdistys kääntää standardit suomeksi IFAC:n hyväksymällä tavalla. ISA-standardien keväällä 2009 valmistunut uudistus (ns. Clarity-projekti) selkeytti standardien luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Samalla soveltamisohjeisiin lisättiin yhä enemmän ohjeistusta pienen yhteisön tarkastukseen. KHT-yhdistyksen julkaisema soveltamisohje 1005 Pienen tarkastuskohteen tilintarkastuksen erityispiirteitä, kumoutui niiltä osin, kuin aiheesta annetut ohjeet siirtyivät ISA-standardien soveltamisohjeeseen. (KHT-yhdistys 2010, 7–8.)

ISA-standardien määrittelemä pieni yhteisö tarkoittaa yhteisöä, jossa omistus ja johto ovat keskittyneet yhdelle henkilölle tai toiselle yritykselle; yrityksessä työskentelevää johtajaa kutsutaan omistajajohtajaksi. Usein pienen yhteisön liiketapahtumat ovat yksinkertaisia ja kirjanpito selkeää. Liiketoiminta-alueita ja tuotteita on vähän, eikä sisäisillä kontroleilla ole

merkittävää roolia. Johto on keskittynyt yhdelle tai muutamalle henkilölle, joiden vastuu on laaja. Myös henkilöstöä on vähän, jolloin yhden henkilön tehtäväkenttä on laaja. Edellä mainittuja laadullisia ominaispiirteitä voi olla muitakin, eikä niitä kaikkia edellytetä määriteltävässä pienessä yhteisössä. (KHT-yhdistys 2010, 106–107.)

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan ISA-standardien määrittelemää tilintarkastusprosessia. Tilintarkastusprosessin vaiheita käydään läpi painottaen ISA-standardien antamaa ohjeistusta, joten tilintarkastuksen eri vaiheisiin ei kaikilta osin pureuduta syvällisesti. Oleellista on hahmottaa, mitä ISA-standardit missäkin tarkastusvaiheessa opastavat, ja miten ne huomioivat pieniyhteisön näkökulmat. Saavutettua tietoa käytetään hyväksi mallityöpohjien kehittämisessä.

Koska aiheena on pieniyhteisön tarkastus, opinnäytetyössä ei käsitellä sen ulkopuolisia asioita kuten konsernitilinpäätöstä. Pieniyhteisöäkin tarkastellaan ISA-standardien kautta; pieniyhteisö on määritelty standardien esittämällä tavalla, ja eri tarkastusvaiheissa otetaan huomioon, miten standardit ohjaavat pieniyhteisön tarkastusta.

1.3 Tutkimustapa ja -menetelmät

Perinteisesti tutkimusstrategia valitaan kolmesta vaihtoehdosta, joita ovat kokeellinen tutkimus, survey-tutkimus ja tapaustutkimus. Nykyisin käytetään myös jakoa kvantitatiiviseen eli määrälliseen ja kvalitatiiviseen eli laadulliseen tutkimustapaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 134–137.) Kvantitatiivisessa tutkimuksessa päätelmät perustuvat mittauksiin muuttujien välisistä suhteista, ja tutkittavaa aineistoa käsitellään numeerisesti (Vilka 2007, 13–27). Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on kuvata todellista elämää mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, eikä tutkimuksen kohteena olevia asioita voida mitata määrällisesti (Hirsjärvi ym. 2010, 160–161).

Tutkimusmenetelmien jaottelu toimii yleislinjojen hahmottamisessa, mutta käytännössä tutkimusta tehtäessä voi hyödyntää molempia menetelmiä, jolloin esimerkiksi luodaan kvantitatiivisella tutkimuksella mielekkäitä vertailuryhmiä, joita tutkitaan kvalitatiivisin keinoin (Hirsjärvi ym. 2010, 134–137). Aineistonkeruumenetelminä molemmissa lähestymistavoissa voidaan käyttää samoja perusmenetelmiä, joita ovat kysely, haastattelu, havainnointi ja dokumenttien käyttö (Hirsjärvi ym. 2010, 191–192.)

1.3.1 Tapaustutkimuksen kohteena PwC:n omistajayrittäjäpalvelut

Koska opinnäytetyö syntyy tarpeesta kehittää PwC:n käytössä olevia työpohjia, voidaan tutkimusstrategiana pitää tapaustutkimusta (case study). Tapaustutkimukselle tyypillistä on yk-

sittäisen tapauksen tutkiminen, ja kiinnostuksen kohteena ovatkin usein prosessit. Tapausta tutkitaan luonnollisissa tilanteissa keräämällä aineistoa monin eri tavoin. Tapaustutkimuksen tavoitteena on kuvata ilmiöitä. (Hirsjärvi ym. 2010, 134–135.)

Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä toimii tässä opinnäytetyössä sikäli, että tarkoituksena on tutkia tilintarkastusprosessia kokonaisvaltaisesti ja hakea vaihtoehtoja pienasiakkaan tilintarkastukseen. Olemassa olevaa tietoa katsellaan tietystä näkökulmasta, jonka pohjalta kehitetään käytännössä toimivia ratkaisuja.

1.3.2 Toiminnallinen opinnäytetyö kehittää toimintaa

Silloin kun opinnäytetyö tavoittelee työelämän kehittämistä tuottaen lopputuloksena käytännön ohjeen, kuten kohteena olevan työpohjamallin, määritellään työ toiminnalliseksi opinnäytetyöksi (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9–10). Toiminnallinen opinnäytetyö voidaan toteuttaa joko portfoliotyönä tai projektityönä (Vilkkä & Airaksinen 2003, 46–50), joista projekti toimii tässä työssä paremmin. Toiminnallisessa opinnäytetyössä voidaan käyttää sekä määrällisiä että laadullisia tutkimusmenetelmiä, mutta niitä käytetään usein väljemmin kuin muunlaisessa tutkimuksessa. Esimerkiksi tutkimushaastattelun sijaan voidaan järjestää konsultaatioita työn kannalta tärkeille henkilöille, jolloin haastattelua ei litteroida, vaan sen antamaa tietoa käytetään lähteenä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56–64.)

Toiminnallisen opinnäytetyön menetelmänä voidaan käyttää aktivoivaa osallistuvaa havainnointia, jolloin puhutaan toimintatutkimuksesta. Tällöin tutkija työskentelee aktiivisesti tutkimuskohteen jäsenten kanssa tarkoituksena löytää tutkittavaan ongelmaan ratkaisuja, jotka muuttavat toimintaa. Toisin sanoen tutkimus kehittää yhteisön toimintaa. (Vilkkä 2006, 46–48.) Kyseinen menetelmä sopii tähän työhön erittäin hyvin, sillä projekti toteutetaan käytännössä Hyvinkään toimistolla, ja yhteistyötä tehdään myös muiden ympäri Suomea toimivien PwC:n omistajayrittäjäpalveluihin kuuluvien tilintarkastajien kanssa. Projektissa ovat mukana myös pienasiakastyökalusta ja metodologiasta vastaavat henkilöt. Mallipohjaa rakennetaan käytännön kokemusten pohjalta, ja sen sisältämät uudistukset tuonevat helpotusta tilintarkastuksen suorittamiseen ja dokumentointiin.

2 Tilintarkastusala säätelevät normit

Suomessa tilintarkastusta säätelevät tilintarkastuslaki (459/2007) ja -asetus (735/07), joita sovelletaan kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen, sekä toimeen, josta tilintarkastaja antaa viranomaistaholle kirjallisen lausunnon (Tomperi 2009, 74.) Tilintarkastuslaki on yleislaki, jonka lisäksi tilintarkastusta tehtäessä on otettava huomioon muu lainsäädäntö. Tarkastettavan kohteen yhtiömuoto määrittelee sovellettavan lain; osakeyhtiölaki ja

asunto-osakeyhtiölaki ovat esimerkkejä tilintarkastajan tarvitsemista yhteisölaeista, mutta tilintarkastusta koskevia säännöksiä ja viittauksia tilintarkastuslakiin on myös muissa laeissa. (Alakare, Koskinen, Reinikainen, Sedig & Simola 2008, 23–25).

Kansallisen normiston lisäksi Euroopan unionin jäsenmaat sitoutuvat tilintarkastusta koskeviin direktiiveihin. EU:n antamista direktiiveistä neljäs, seitsemäs ja kahdeksas koskevat tilintarkastusta. (Tomperi 2010, 15.) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2006/43/EY 26. artiklassa käsitellään kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja (Euroopan unionin julkaisutoimisto 2006). Tilintarkastuslain 13. pykälä määrää noudattamaan yhteisön ja säätiön lakisääteisessä tilintarkastuksessa EU:ssa hyväksytyt tilintarkastusstandardeja. Koska EU:ssa ei ole hyväksytty yhtään tilintarkastusstandardia, niiden noudattamista pidetään osana hyvää tilintarkastustapaa. (Alakare ym. 2008, 71–72.)

3 Tilintarkastusprosessi

Tilintarkastus etenee kolmivaiheisen prosessin mukaan suunnittelusta toteutukseen, josta edelleen päättämisvaiheeseen; jokaiseen vaiheeseen liittyy erilaisia toimenpiteitä (Halonen & Steiner 2010, 53–54). Tässä opinnäytetyössä tilintarkastusprosessi kuvataan Halosen ja Steinerin esittämällä tavalla kirjassa Tilintarkastusprosessi käytännössä.

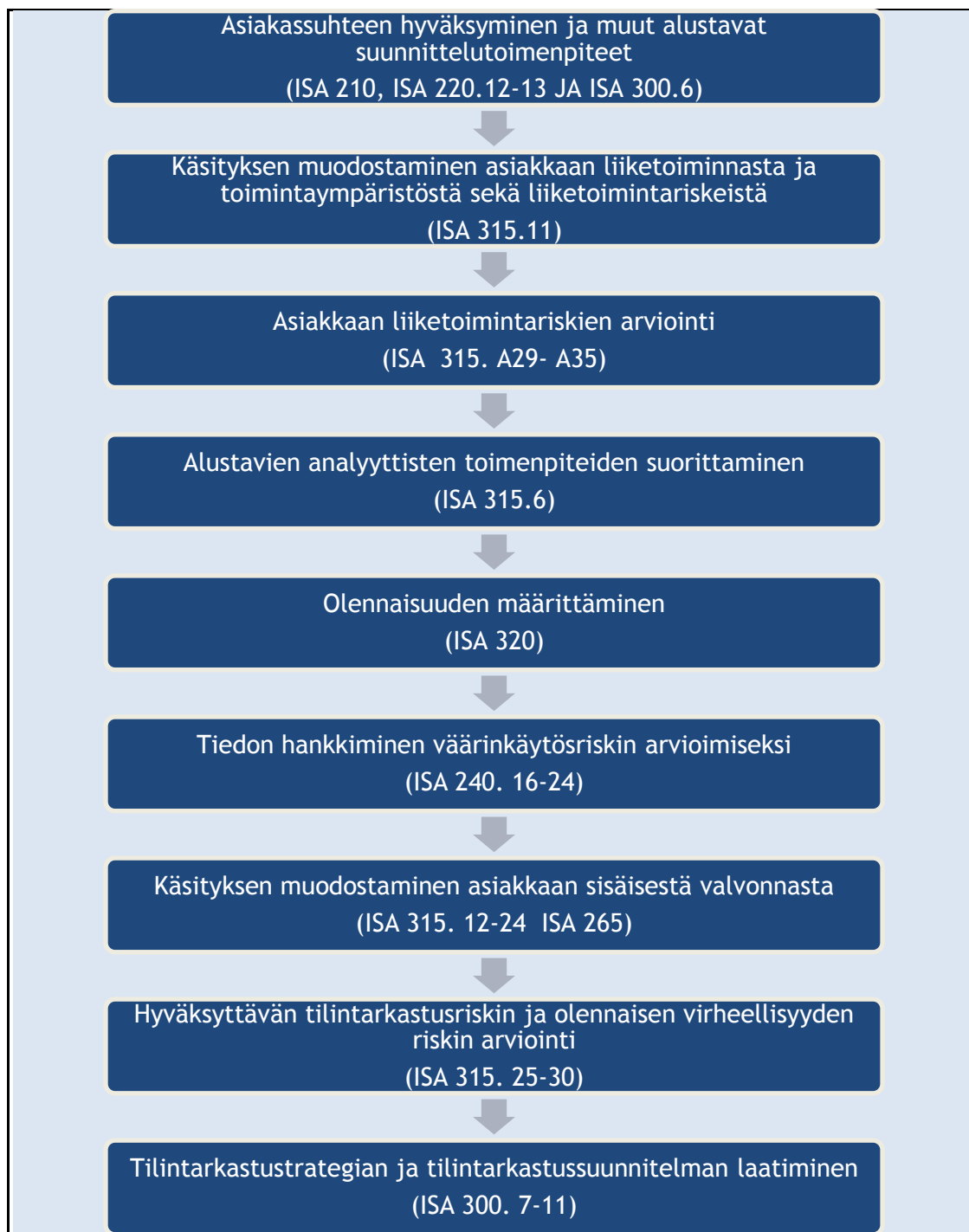
Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 200 määrittelee tilintarkastuksen tarkoituksiksi lisätä käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen. Tämä edellyttää tilintarkastajan lausuntoa siitä, että tilinpäätös on laadittu käytettävän normiston mukaisesti, ja se on esitetty olennaisilta osiltaan oikein, antaen oikean ja riittävän kuvan käyttäjille. Tilintarkastajan tulee hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä olennaista virheellisyttä, mikä tarkoittaa korkeaa varmuustasoa, mutta ei ehdotonta varmuutta asiasta. (KHT-yhdistys 2010, 82–85.)

Tilintarkastajaa koskevat IFAC:n antamat eettiset ohjeet, joihin kuuluvat myös riippumattomuusasiat. Eettisten ohjeiden mukaiset ammattietiikan perusperiaatteet ovat:

- ”rehellisyys,
- objektiivisuus,
- ammatillinen pätevyys ja huolellisuus,
- salassapitovelvollisuus ja
- ammatillinen käyttäytyminen.” (KHT-yhdistys 2010, 94.)

Tilintarkastajalta edellytetään riippumattomuutta tilintarkastuksen kohteena olevasta yhteisöstä. Riippumattomuus parantaa tilintarkastajan mahdollisuuksia rehellisyyteen, objektiivisuuteen ja ammatillisen skeptisyyden säilyttämiseen toiminnassaan. Riippumattomuudella tarkoitetaan sekä mielen- että näkyvää riippumattomuutta. (KHT-yhdistys 2010, 94.)

Tilintarkastusta tehdessään tilintarkastajan tulee käyttää ammatillista harkintaa, joka perustuu koulutuksen, kokemuksen ja tietämyksen soveltamiseen päätettäessä asianmukaisesta toimintatavasta tilintarkastuskohteessa. Ammatillista harkintaa tarvitaan erityisesti muun muassa päätöksiin, jotka koskevat olennaisuutta ja tilintarkastusriskiä, sekä tilintarkastusevidenssin riittävyyden arviointiin. Ammatillinen skeptisyys, eli asioiden kyseenalaistaminen ja tilintarkastusevidenssin arvioiminen kriittisesti, täytyy myös säilyttää koko tilintarkastusprosessin ajan. (KHT-yhdistys 2010, 95–97.)

Kuva 1: Tilintarkastuksen suunnittelu (Halonen & Steiner 2010, 116)

4 Suunnitteluvaihe

Tilintarkastuksen huolellinen suunnittelu mahdollistaa työn tekemisen tehokkaasti ja taloudellisesti. Riittävä suunnittelu auttaa tilintarkastajaa muun muassa:

- kohdistamaan huomiota tilintarkastuksen kannalta oleellisiin alueisiin,
- tunnistamaan ja ratkaisemaan ongelmia oikea-aikaisesti ja
- valitsemaan sopivat jäsenet toimeksiantotiimiin ja valvomaan heidän tekemää työtänsä. (KHT-yhdistys 2010, 266.)

Suunnittelutoimenpiteisiin kuuluvat tilintarkastuksen kokonaisstrategian sekä tilintarkastussuunnitelman laatiminen. Ennen suunnitelmien laatimista tulee kuitenkin suorittaa toimeksiannon alustavia toimenpiteitä. (KHT-yhdistys 2010, 267.) Vaikka tilintarkastusprosessi aloitetaan suunnittelella, ei suunnittelu ole erillinen vaihe, vaan jatkuva prosessi. Suunnitteluun vaikuttavat yhteisön koko ja toiminnan luonne, sekä esimerkiksi olosuhteiden muuttuminen tilintarkastuksen aikana. (KHT-yhdistys 2010, 269.)

Oheisessa kuvassa (kuva 1) esitetään tilintarkastuksen suunnitteluvaiheen eri osatekijät Halosen ja Steinerin mukaisesti, joita seuraavaksi käydään läpi kohta kohdalta.

4.1 Asiakassuhteen hyväksyminen ja eettisten vaatimusten arviointi

Toimeksiannon alustaviin toimenpiteisiin kuuluvat asiakassuhteen jatkamista ja yksittäistä tilintarkastustoimeksiantoa koskevat toimenpiteet sekä eettisten vaatimusten ja riippumattomuusvaatimusten arvioiminen ISA 220:n edellyttämällä tavalla. Lisäksi sovitaan ISA 210:n vaatimalla tavalla toimeksiannon ehdoista. Toimeksiannon alustavien toimenpiteiden tarkoituksena on varmistaa ennen suunnittelun aloittamista, että esteitä toimeksiannon aloittamiselle ei ole. (KHT-yhdistys 2010, 267–270.)

Tilintarkastusyhteisöjä koskeva laadunvalvontastandardi ISQC 1 edellyttää tilintarkastusyhteisöltä asiakassuhteen hyväksymistä tai jatkamista varten luotuja menettelytapoja, joiden avulla saadaan kohtuullinen varmuus siitä, että tilintarkastusyhteisö

1. on pätevä suorittamaan toimeksiannon, ja resursseja työhön on riittävästi,
2. noudattaa relevantteja eettisiä vaatimuksia, joita ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käytäytyminen ja
3. on arvioinut asiakkaan rehellisyyden ainakin yhteisön tärkeimpien omistajien, toimivan johdon ja hallintoelimiin kuuluvien kohdalla. (KHT-yhdistys 2010, 146.)

Toimeksiannon johtajan vastuulla on huolehtia koko toimeksiannon ajan, että koko toimeksiannotiimi noudattaa relevantteja eettisiä vaatimuksia. Jos vaatimuksista poiketaan, toimeksiannon johtaja päättää tarvittavista toimenpiteistä keskusteltuaan muiden tilintarkastusyhteisön jäsenien kanssa. Toimeksiannon johtajan tulee myös varmistua riippumattomuusvaatimusten noudattamisesta, jota varten hänen on

- a) hankittava tietoa tilintarkastusyhteisöltä ja tarpeen mukaan samaan ketjuun kuuluvilta tilintarkastusyhteisöiltä, saadakseen tietoonsa riippumattomuutta vaarantavia uhkia,
- b) arvioitava tilintarkastusyhteisön riippumattomuutta tukevien toimintaperiaatteiden ilmi tulleita rikkomisia, ja ratkaistava, vaarantuuko niistä johtuen riippumattomuus kyseisessä toimeksiannossa ja
- c) poistettava tällaisia uhkia tarpeellisilla toimenpiteillä tai pienennettävä uhkaa hyväksyttävälle tasolle sopivin varotoimin; toimeksiannon johtaja tekee myös päätöksen luopua tilintarkastustoimeksiannosta, jos se on tarpeen. (KHT-yhdistys 2010, 139.)

4.2 Edellytykset tilintarkastukselle ja toimeksiannon ehdoista sopiminen

ISA 210 -standardin mukaan tilintarkastajan on selvitettävä, täytyvätkö tilintarkastuksen edellytykset ja hankittava johdolta vahvistus toimeksiannon ehtojen ymmärtämisestä, ennen kuin tilintarkastaja voi hyväksyä tilintarkastustoimeksiannon. Tilintarkastuksen edellytykset täyttyvät, jos tilinpäätös on laadittu hyväksyttävän tilinpäätösnormiston mukaisesti, ja tilintarkastaja saa toimivalta johdolta vahvistuksen siitä, että johto hyväksyy ja ymmärtää vastaavansa tilinpäätöksen laatimisesta sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan ja vastaavansa tarpeelliseksi katsomastaan sisäisestä valvonnasta. Lisäksi toimiva johto on velvollinen antamaan kaiken tilintarkastajan tarvitseman tiedon ja pääsyn kaikkeen tarvitsemaansa materiaaliin sekä vapaan mahdollisuuden kommunikoida tilintarkastuksen kannalta tarpeellisten henkilöiden kanssa. (KHT-yhdistys 2010, 113–116.)

Toimeksiannon ehdoista sovitaan esimerkiksi tilintarkastuksen toimeksiantokirjeessä, johon tulee kirjata ainakin seuraavat asiat:

- ”tilintarkastuksen tavoite ja laajuus,
- tilintarkastajan velvollisuudet,
- toimivan johdon velvollisuudet,
- tilinpäätöksen laatimisessa sovellettavan tilinpäätösnormiston yksilöiminen ja
- maininta tilintarkastajan antamien raporttien odotettavissa olevasta muodosta ja sisällöstä ja toteamus, että raportin muoto tai sisältö voi joissakin olosuhteissa poiketa odotetusta.” (KHT-yhdistys 2010, 115).

ISA 210-standardin kohta A20 painottaa toimeksiantokirjeen merkitystä pienessä yhteisössä, jossa toimiva johto ei välttämättä tunne vastuutaan tilinpäätöksen laatimisesta. Usein pienet yhteisöt käyttävät kirjanpidostaan vastaavaa tilitoimistoa tilinpäätöksen laatimiseen, jolloin vastuukysymykset voivat jäädä epäselviksi. Tilintarkastustoimeksiannon ehdoista sopiminen kirjallisesti onkin hyvä tapa, jolla varmistetaan osapuolten välinen yhteisymmärrys. (KHT-yhdistys 2010, 123.)

4.3 Vaadittava käsitys yhteisöstä toimintaympäristöineen

ISA 315 ohjeistaa kohdassa 11 tilintarkastajaa muodostamaan käsityksen yhteisön toimialaan ja sääntelyyn, luonteeseen, tilinpäätöksen laatimisperiaatteisiin, tavoitteisiin ja strategiaan sekä taloudellisen tuloksen mittaamiseen liittyvistä asioista. Mahdollisimman oikeanlainen kuva yhteisöstä edesauttaa olennaisen virheellisuuden riskien tunnistamista ja sopivien toimenpiteiden suunnittelemista riskeihin vastaamiseksi. (KHT-yhdistys 2010, 280–282.)

Yhteisön toimialasta tulisi hahmottaa esimerkiksi kilpailuympäristö, tavarantoimittaja- ja asiakassuhteet sekä tuotekehitys. Toimialakohtaisten riskien havainnoimiseksi tulisi toimeksiantotiimissä olla alan tietämystä ja kokemusta. Sääntely-ympäristöstä tilintarkastajan on tiedettävä toimialaa säätelevät lait ja muu normisto, jotka määrittelevät toimintaa. Säänteleiviin tekijöihin kuuluvat esimerkiksi sovellettava tilinpäätösnormisto ja yhteisön verokohtelu. (KHT-yhdistys 2010, 292–293.)

Yhteisön luonteesta on selvitettävä esimerkiksi toiminnot, omistus- ja hallintorakenteet, investoinnit sekä yhteisön organisointi ja rahoitus. Yhteisön rakenteen tiedostaminen on tärkeää, sillä monimutkainen rakenne, esimerkiksi useat tytäryhtiöt, lisäävät olennaisen virheellisuuden riskiä. Omistusrakenteiden hahmottaminen auttaa tilintarkastajaa varmistumaan mahdollisten lähipiiritapahtumien havaitsemisesta. Yhteisön luonteesta muodostamansa käsityksen avulla tilintarkastaja voi suurin piirtein päätellä, minkälainen tilinpäätöksen tulisi olla. (KHT-yhdistys 2010, 282–295.)

Tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden tulee soveltua yhteisön liiketoimintaan ja alalla noudatettavaan tilinpäätösnormistoon, mikä tilintarkastajan on arvioitava. Jos laatimisperiaatteissa on tapahtunut muutoksia edelliseen tilikauteen verrattuna, syyt muutoksiin täytyy selvittää. (KHT-yhdistys 2010, 282.)

Yhteisön tavoitteisiin ja strategioihin liittyvät liiketoimintariskit aiheutuvat esimerkiksi muutuneesta toimintaympäristöstä, toiminnan monimutkaisuudesta tai liian hitaasta reagoimisesta muuttuviin tarpeisiin. Liiketoimintariskeihin sisältyy oleellisen virheellisuuden riski, joten

tilintarkastajan on tärkeää saada käsitys liiketoimintaan liittyvistä riskeistä, joita ovat esimerkiksi:

- toimialalla tapahtuneet muutokset, joita ei hallita,
- uusiin tuotteisiin liittyvän osaamisen puute,
- liiketoiminnan laajentuessa väärin arvioitu kysyntä ja
- puutteelliset tietotekniset järjestelmät. (KHT-yhdistys 2010, 282–298.)

Yhteisön taloudellisen tuloksen mittarit kertovat, päästiinkö toivottuun tulokseen mitatulla alueella. Tuloskeskeisyys voi johtaa siihen, että toimiva johto paineen alla vääristelee taloudellista tulosta. Tilintarkastajalle hyödyllistä yhtiön sisäistä informaatiota ovat esimerkiksi taloudelliset tulosmittarit ja avaintunnusluvut, taloudelliset analyysit, budjetit ja segmentti-informaatiot, henkilöstömittarit ja palkitsemisperiaatteet sekä kilpailija-analyysit. Esimerkkinä mittarien esille tuomasta mahdollisesta riskistä voidaan mainita kannattavuuden kehittyminen kilpailijoita nopeammin tilanteessa, jossa käytetään tulokseen perustuvaa kannustinjärjestelmää. Pienissä yhteisöissä taloudellista tulosta ei usein mitata yhtä järjestelmällisesti kuin suurissa yhteisöissä, jolloin tilintarkastajan on tiedusteltava toimivalta johdolta, miten tilanteen tasalla pysytään. Usein johdon kanssa keskusteltaessa selviää, että johto luottaa tiettyihin avainmittareihin seuratessaan taloudellista tilannetta. Jos tulosta ei mitata ollenkaan, riski virheiden havaitsematta jäämiseen kasvaa. (KHT-yhdistys 2010, 282–299.)

4.4 Alustavien analyttisten toimenpiteiden suorittaminen

Analyttiset toimenpiteet tarkoittavat taloudellisen informaation arvioimista analysoimalla tietojen välillä olevia yhteyksiä ja etsimällä syitä havaittuihin odotetusta poikkeaviin vaihteluihin (KHT-yhdistys 2010, 17). Esimerkiksi myynnin ja myyntipinta-alan välillä ilmenevä epäloogisuus antaa aiheen epäillä olennaisen virheellisyyden riskiä. Analyttisten toimenpiteiden merkitys riskienarviointitoimenpiteinä on juuri tuoda esille näkökohtia ja poikkeuksellisia liiketapahtumia, joita tilintarkastaja ei muutoin huomaisi. (KHT-yhdistys 2010, 290.)

Pienissä yhteisöissä ei useinkaan ole käytettävissä taloudellista materiaalia, jonka perusteella voitaisiin tehdä analyttisiä toimenpiteitä. Jos mahdollista, tilintarkastaja voi käyttää alustavaa luonnosta tilinpäätöksestä analysointiin. (KHT-yhdistys 2010, 290.) Myös pääkirjan saldoja tai muuta kirjanpitoaineistoa voidaan käydä analyttisesti läpi. Jos mitään tarkoituksenmukaista materiaalia ei ole saatavilla, tilintarkastaja voi muodostaa tarvitsemansa käsityksen keskustelemalla johdon kanssa. (KHT-yhdistys 2009, 586.)

4.5 Olennaisuuden määrittäminen

Olennaisuuden määrittäminen tilintarkastuksessa perustuu aina tarkastajan ammatilliseen harkintaan; selkeää laskentatapaa olennaisuusrajojen laskemiseen ei voida antaa, koska niihin vaikuttavat muun muassa yhteisön koko ja luonne. Olennaisia ovat virheet tai pois jäänyt informaatio, jotka yksin tai yhdessä oletettavasti vaikuttavat tilinpäätöksen käyttäjien tekemiin taloudellisiin päätöksiin. Yksittäisen käyttäjän tarpeita ei kuitenkaan huomioida, vaan käyttäjiä tarkastellaan ryhmänä, jonka oletetaan tuntevan yhteisöön ja tilinpäätökseen liittyviä asioita kohtalaisesti. (KHT-yhdistys 2010, 329–337.)

Suunnitellessaan tarkastusta tilintarkastajan tulee määritellä olennaisuusraja tilinpäätökselle kokonaisuutena ja tarpeen mukaan myös tiettyjen liiketapahtumien lajeille, tilien saldoille tai muulle tilinpäätöksessä esiintyvälle tiedolle, jos niistä johtuvan virheellisyyden oletetaan vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjien tekemiin päätöksiin. Jotta epäolennaiset virheellisyydet eivät yhdessä muodostaisi tilinpäätöksestä olennaisesti virheellistä, määritellään tarkastustyössä käytettävä olennaisuusraja, joka on koko tilinpäätökselle määriteltyä olennaisuusrajaa pienempi. Olennaisuuden määrittelemiseen käytetään usein jotakin prosenttiosuutta sopivasta vertailukohteesta, kuten voitto ennen veroja, liikevaihto tai bruttokate ja kokonaiskulut. Tilinpäätöksen olennaisuusrajaa voidaan joutua tarkistamaan tilintarkastuksen edetessä, jos määrittelyn perusteena oleviin olosuhteisiin tulee muutoksia. (KHT-yhdistys 2010, 329–337.)

Pienten yhteisöjen vertailukohteeksi sopii voitto ennen palkkoja ja veroja, jos omistajajohtajan palkkaan menee suurin osa voitoista (KHT-yhdistys 2010, 336). Olennaisuusrajan voi myös määritellä suhteessa liikevoittoon tai taseen loppusummaan. Tilanteissa, joissa tarkastuskohteen tulos on lähellä nollatulosta, tilintarkastustoimenpiteet laajenisivat turhaan, jos olennaisuutta arvioitaisiin suhteessa tulokseen. (KHT-yhdistys 2009, 585.)

4.6 Tiedon hankkiminen väärinkäytösriskin arvioimiseksi

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi 240 käsittelee väärinkäyttöihin liittyviä tilintarkastajan velvollisuuksia tilintarkastuksessa. Väärinkäytöksiä ovat ensinnäkin vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista johtuvat virheellisyydet ja toiseksi varojen väärinkäytöstä johtuvat virheellisyydet. Tahallista väärinkäytöksistä on hyvä erottaa tahattomat virheet. Vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on ensisijaisesti yhteisön hallintoelimillä ja toimivalla johdolla, minkä vuoksi kyseisten tahojen tulisi järjestää sisäinen valvonta asianmukaisella tavalla. (KHT-yhdistys 2010, 169–173.)

Tilintarkastajan velvollisuutena on hankkia kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätös ei kokonaisuutena sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä. Tilin-

tarkastajan tavoitteena on tunnistaa ja arvioida olennaisen virheellisuuden riskejä, jotka johtuvat väärinkäytöksestä sekä hankkia tarvittava tilintarkastusevidenssi toimenpiteillä, joilla riskeihin vastataan. (KHT-yhdistys 2010, 169–173.)

Väärinkäytösten huomioiminen edellyttää tilintarkastajalta ammatillista skeptisyyttä koko tilintarkastuksen ajan. Toimeksiantotiimin kanssa keskustellaan mahdollisesta väärinkäytöksestä johtuvasta olennaisesta virheellisyydestä ja millä tavalla väärinkäytös voisi tapahtua. Tilintarkastajan tulee tehdä riskienarviointitoimenpiteitä hankkiakseen tietoa väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheen riskistä. Riskienarviointiin kuuluvat esimerkiksi tiedustelut johdolle ja hallintoelimille, joissa selvitetään muun muassa heidän näkemystään väärinkäytösriskeistä yhteisössä ja niiden ehkäisemiseksi sekä havaitsemiseksi tehdyistä toimenpiteistä. Tarpeen mukaan myös muilta yhteisössä toimivilta henkilöiltä tiedustellaan mahdollisista väärinkäytöksistä. Jos kaikki hallintoelinten jäsenet eivät osallistu toiminnan johtamiseen, tilintarkastajan tulee selvittää, ketkä ovat vastuussa väärinkäytösriskien tunnistamiseen tarkoitettuista prosesseista ja kohdistaa tiedusteluja heille. (KHT-yhdistys 2010, 169–173.)

Analyyttisiä toimenpiteitä tehdessään tilintarkastaja voi huomata epätavallisia tai odottamattomia yhteyksiä, jotka voivat viitata väärinkäytökseen. Tällaiset seikat, kuten muu väärinkäyttöihin viittaava tieto, edellyttävät tilintarkastajan arviointia tarpeellisista toimenpiteistä. On huomattava, että vaikkei väärinkäytöstä olisi tapahtunut, riskitekijät liittyvät usein väärinkäyttöihin. Väärinkäytökseen liittyviä riskitekijöitä ovat muun muassa yllyke tai paine väärinkäytöksen tekemiseen, joka johtuu esimerkiksi johdolle myönnettävistä tulokseen sidotuista bonuksista. Toisaalta tilaisuus väärinkäytöksen tekemiseen, kuten tehoton valvontaympäristö, voi toimia yllykkeenä väärinkäytökselle. Väärinkäytöksen tekijän täytyy pystyä perustelemaan teko itselleen, mihin voivat vaikuttaa monenlaiset seikat, kuten yhteisön epärehellinen tapa toimia ja heikko ilmapiiri. (KHT-yhdistys 2010, 169–203.)

Pienissä yhteisöissä toimivan johdon arviot väärinkäytöksistä painottuvat usein riskeihin työntekijän tekemistä väärinkäytöksistä sekä varojen väärinkäytön riskeihin (KHT-yhdistys 2010, 184). Omistajajohtoisissa yhteisöissä ei ole eri henkilöitä, jotka vastaisivat väärinkäytösten havaitsemisesta ja estämisestä. Tiedustelut kohdistuvat siten omistajajohtajaan. (KHT-yhdistys 2010, 186.) Pienissä yhteisöissä johdon asenne sisäistä valvontaa ja eettistä arvoja kohtaan voi korvata järjestelmällisen valvonnan. Jos toimiva johto hyväksyy kaikki oleelliset toimet ennen niiden toteuttamista, työntekijän mahdollisuus tehdä väärinkäytös pienenee. Toisaalta omistajajohtaja voi helposti ohittaa kontrollit, mikä lisää häneen kohdistuvaa väärinkäytösriskiä. (KHT-yhdistys 2010, 188.)

Pieniyhteisöjä koskeva riski siitä, että johto ohittaa kontrollit, on väärinkäytösriski kaikissa yhteisöissä, ja vaatikin aina tilintarkastajan arviota tilanteesta. Vastaavanlainen aina ris-

kienarviointitoimenpiteitä vaativa väärinkäytösriski on myynnin tulouttamiseen liittyvät tapahtumat. Tulouttamiseen liittyvät riskit johtuvat osittain johdon yllykkeestä näyttää parempaa tulosta, kuin on tehty. Myös käteismyyntiin saattaa liittyä tavanomaista suurempi väärinkäytösriski. (KHT-yhdistys 2010, 184–188.)

4.7 Käsityksen muodostaminen asiakkaan sisäisestä valvonnasta

Yhteisön sisäisen valvonnan tarkoituksena on vastata liiketoimintariskeihin, jotka voivat uhata taloudellisen raportoinnin luotettavuutta, yhteisön toiminnan tehokkuutta ja taloudellisuutta tai yhteisöä koskevien säädösten ja määräysten noudattamista. Vaikka sisäinen valvonta havaitsee ja estää parhaimmillaan kyseisiä virheellisyksiä, antaa se kuitenkin vain kohtuullisen varmuuden yhteisön tilasta. Sisäistä valvontaa rajoittavat muun muassa inhimilliset tekijät, kuten tietämättömyys prosessin tuottaman tiedon tarkoituksesta ja tahallinen kontrollien kiertäminen. (KHT-yhdistys 2010, 299–301.)

Pienissä yhteisöissä sisäisen valvonnan järjestelmä on usein suppeampi kuin suurissa yhteisöissä ja työntekijöiden määrä vähäinen, mikä voi hankaloittaa esimerkiksi mahdollisuuksia työtehtävien eriyttämiseen. Usein omistajajohtaja kuitenkin harjoittaa tehokasta valvontaa, mikä korvaa muun sisäisen valvonnan puutteita. Tässäkin vaiheessa tilintarkastajan on huomioitava, että omistajajohtaja pystyy myös todennäköisesti sivuuttamaan kontrollit helposti. (KHT-yhdistys 2010, 300–301.)

Sisäinen valvonta jakautuu ISA 315 mukaan seuraaviin osa-alueisiin:

- ”valvontaympäristö,
- yhteisön riskienarviointiprosessi,
- taloudellisen raportoinnin kannalta relevantti tietojärjestelmä, siihen liittyvät liiketoimintaprosessit ja kommunikointi,
- kontrollitoiminnot ja
- kontrollien seuranta.” (KHT-yhdistys 2010, 301).

4.7.1 Valvontaympäristö

Valvontaympäristöön sisältyvät hallinto- ja johtamistoiminnot sekä hallintoelinten ja toimivan johdon asenteet sisäistä valvontaa kohtaan. Muodostaessaan käsitystä valvontaympäristöstä tilintarkastaja kiinnittää huomiota muun muassa rehellisyyden ja eettisten arvojen kommunikointiin yhteisössä, toimivan johdon tapaan ajatella ja toimia, valtuuksien ja vastuiden määräytymisperusteisiin ja henkilöstöpolitiikkaan liittyviin toimintatapoihin. Valvontaympäristön toimivuuteen vaikuttavat muun muassa hallintoelinten riippumattomuus toimivasta johdosta ja heidän käsityksensä yhteisön liiketoimista. Myös hallintoelinten arvio siitä, onko ti-

linpäättös laadittu oikein, antaa kuvan valvontaympäristön tehokkuudesta. Kun hallitus on aktiivinen ja riippumaton, se voi vaikuttaa toimivan johdon ajattelutapaan ja toimintaan ja siten pienentää olennaisen virheellisuuden riskiä. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

Pienissä yhteisöissä ei välttämättä ole muita hallintoelimiä kuin omistajajohtaja, joka vastaa hallituksen tehtävistä. Dokumentoitua tilintarkastusevidenssiä voi myös olla vaikea saada, jos yhteisön kommunikointi on epävirallista ja kirjallisten ohjeiden sijaan on kehittynyt yhteisön arvoihin perustuva kulttuuri. Pienen yhteisön valvontaympäristö voi olla kuitenkin tehokas, jos omistajajohtajan asennoituminen on positiivista ja hän on aktiivinen toimissaan (KHT-yhdistys 2010, 308.)

4.7.2 Riskienarviointiprosessi

Yhteisön riskienarviointiprosessiin kuuluvat keinot liiketoimintariskien tunnistamiseen ja merkittävyyden arviointiin, riskien esiintymisen todennäköisyyden arviointiin sekä riskeihin vastaavien toimenpiteiden päättämiseen. Tilintarkastaja selvittää, onko yhteisöllä kyseistä prosessia käytössään ja toimiiko se käytännössä. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

Jos riskienarviointiprosessia ei ole käytössä, kuten esimerkiksi pieniyhteisöissä usein on, tilintarkastajan on tiedusteltava toimivalta johdolta, onko taloudellisen raportoinnin kannalta olennaisia riskejä tunnistettu ja miten niihin vastataan. Tilintarkastaja arvioi myös, onko riskienarviointiprosessin puuttuminen asianmukaista vai sisäisen valvonnan kannalta oleellinen puutteellisuus. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

4.7.3 Taloudellisen raportoinnin kannalta relevantti tietojärjestelmä ja siihen liittyvät liiketoimintaprosessit sekä kommunikaatio

Taloudellisen raportoinnin kannalta relevantti tietojärjestelmä on olemassa seuraavia tarkoituksia varten:

- liiketapahtumien aloittaminen, kirjaaminen, käsittely ja raportointi sekä niissä tapahtuvien virheiden korjaaminen,
- järjestelmän sivuuttamiseen ja kontrollien kiertämiseen suunniteltu käsittely ja seuranta,
- tiedon siirto liiketapahtumia koskevista järjestelmistä, kuten myynti- tai ostoreskont-rasta, pääkirjanpitoon,
- taloudellisen raportoinnin kannalta relevantin muun tiedon kerääminen, kuten muutokset myyntisaamisten perittävytydessä ja

- sovellettavan tilinpäätösnormiston edellyttämien tilinpäätöstietojen asianmukainen kerääminen, kirjaaminen, käsittely, yhteenlasku ja esittäminen tilinpäätöksessä. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

Jotta tilintarkastaja saa käsityksen yhteisön taloudellisen raportoinnin kannalta relevantista tietojärjestelmästä, hänen tulee muodostaa käsitys yhteisön liiketoimintaprosesseista ottaen huomioon, miten ne syntyvät. Liiketoimintaprosessit on kehitetty tuotteiden ja palvelujen kehittämiseen, hankkimiseen, tuottamiseen, myyntiin ja jakeluun. Myös säädösten ja määräysten noudattamisen varmistamiseksi sekä tiedon kirjaamista varten yhteisöllä on omat liiketoimintaprosessit. Pienessä yhteisössä tietojärjestelmät ja niihin liittyvät prosessit eivät yleensä ole yhtä pitkälle kehittyneitä kuin suurissa yhteisöissä, jolloin tilintarkastajan on mahdollista muodostaa käsityksensä perustuen tiedusteluihin toimivalta johdolta. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

Tilintarkastaja muodostaa käsityksen kommunikoinnista taloudelliseen raportointiin liittyvistä rooleista ja vastuista, sekä taloudelliseen raportointiin liittyvistä tärkeistä asioista toimivan johdon ja hallinnon välillä. Tilintarkastaja selvittää esimerkiksi, miten henkilöstö käsittää eri työntekijöiden tehtävät taloudellisen raportoinnin tietojärjestelmässä, ja miten poikkeamista raportoidaan. Myös ulkoiseen kommunikointiin, esimerkiksi säätelyviranomaisten kanssa, kiinnitetään huomiota. Pienissä yhteisöissä kommunikointi on usein helpompaa, koska vastuutasoja on vähemmän kuin suurissa yhteisöissä, ja toimiva johto on näkyvillä. (KHT-yhdistys 2010, 280–328.)

4.7.4 Kontrollitoiminnot ja kontrollien seuranta

Tilintarkastuksen kannalta tärkeitä kontrollitoimintoja ovat ne, joihin liittyy olennaisen virheellisuuden riski. Tilintarkastuksessa ei tarvitse muodostaa käsitystä kaikista kontrolleista, vaan tarkastaja käyttää harkintaa määritellesään tarkastettavia kontrollitoimintoja. Pienissä yhteisöissä toimiva johto saattaa vähentää kontrollitoimintojen tarvetta toimimalla itse ai-noana tärkeiden tapahtumien hyväksyjänä sekä tilien ja tapahtumien valvojana. Kontrollitoimintoihin perehtyessään tilintarkastajan on myös muodostettava käsitys yhteisön tavoista vastata tietotekniikasta johtuviin riskeihin. (KHT-yhdistys 2010, 284–313.)

Toimivan johdon tulee järjestää kontrollien seuranta, jonka avulla sisäisen valvonnan tehokkuutta arvioidaan pitkällä aikavälillä. Pienissä yhteisöissä toimivan johdon aktiivinen osallistuminen toimintoihin korvaa usein kontrollien seurannan, sillä poikkeamat ja virheellisuudet havaitaan nopeasti käytännön tasolla. Mahdollisesta yhteisön sisäisestä valvonnasta tilintarkastajan tulee hahmottaa sisäisen tarkastuksen tehtäväkuva ja sijoittuminen organisaatiossa sekä sen suorittamat toimenpiteet. (KHT-yhdistys 2010, 284–313.)

4.7.5 Kommunikointi sisäisen valvonnan puutteellisuuksista johdolle

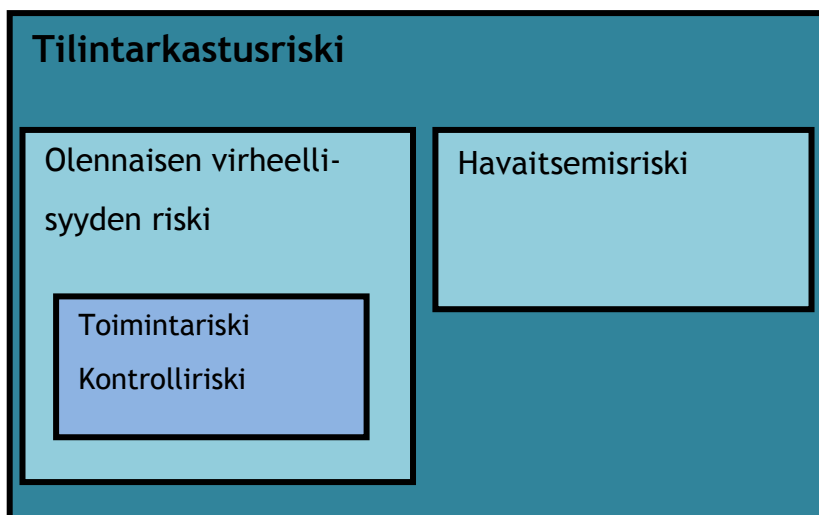
Standardin 265 mukaan tilintarkastajan on kommunikoitava havaitsemistaan sisäisen valvonnan puutteellisuuksista yhteisön hallintoelimille ja toimivalle johdolle. Sisäisen valvonnan puutteellisuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa kontrolli ei pysty havaitsemaan ja korjaamaan tai estämään oikea-aikaisesti tilinpäätöksen virheellisyyksiä, tai tarkoituksenmukaista kontrollia ei ole olemassa. (KHT-yhdistys 2010, 253–261.)

Merkittävistä sisäisen valvonnan puutteista tilintarkastaja ilmoittaa kirjallisesti. Puutteellisuuden merkittävyyden arvioiminen edellyttää tilintarkastajalta ammatillista harkintaa, mutta etenkin usean puutteellisuuden yhdistelmä antaa aiheutta keskusteluun johdon kanssa. Pienten yhteisöjen tilintarkastuksessa tilintarkastajan kommunikointi hallintoelinten kanssa voi olla vapaamuotoisempaa kuin suurissa yhteisöissä. (KHT-yhdistys 2010, 253–261.)

4.8 Hyväksyttävä tilintarkastusriski ja olennaisen virheellisyyden riski

Olennaisen virheellisyyden riskit tulee tunnistaa tilinpäätöstasolla sekä kannanottotasolla. Sen vuoksi tilintarkastajan tulee tunnistaa riskejä ja niihin liittyviä kontrolleja koko ajan muodostaessaan käsitystä yhteisöstä. Tilintarkastaja arvioi tunnistamansa riskit ja mahdollisuuden, että virheellisyys on olennainen. (KHT-yhdistys 2010, 285–286.)

Suurin riski tilintarkastuksessa eli tilintarkastusriski tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja antaa puhtaan lausunnon tarkastuksesta, vaikka tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski koostuu olennaisen virheellisyyden riskistä ja havaitsemisriskistä. Olennaisen virheellisyyden riski eli riski siitä, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen, koostuu toimintarisikistä ja kontrollirisikistä. Toimintariski tarkoittaa liiketapahtumien lajin, tilin saldon tai tilinpäätöksessä esitettävän tiedon oleellista virheellisyyttä. Kontrolliriski on riski siitä, ettei yhteisön sisäinen valvonta estä, tai havaitse ja korjaa toimintariskejä. Havaitsemisriski tarkoittaa sitä, ettei olemassa olevaa virheellisyyttä havaita, huolimatta suoritetuista tilintarkastustoimenpiteistä. (KHT-yhdistys 2010, 82–84.) Alla oleva kuvio selventää tilintarkastusriskin olemusta.

Kuva 2: Tilintarkastusriskin osat

Olennaisen virheellisyysriski tilinpäätöstasolla vaikuttaa koko tilinpäätökseen ja mahdollisesti useaan kannanottoon. Usein ne johtuvat epäsuotuisista olosuhteista, kuten puutteellisesta valvontaympäristöstä tai toimivan johdon kyvyttömyydestä hallita tehtäviään. Tilinpäätöstason riskit viittaavatkin usein väärinkäytösriskin olemassaoloon. (KHT-yhdistys 2010, 314–315.)

Olennaisen virheellisyysriskien arvioiminen kannanottotasolla tarkoittaa johdon hyväksymän tilinpäätöksen tietojen arvioimista tarkoituksena hahmottaa tarvittavien tilintarkastustoimenpiteiden luonne, ajoitus ja laajuus. Kannanottoja ovat:

- tapahtuminen (varmistetaan tarkasteltavan asian toteutuminen),
- täydellisyys (varmistetaan, että kirjaus on tehty ja tiedot esitetty),
- oikeellisuus (varmistetaan, että tiedot ovat oikein),
- katko (varmistetaan tapahtumien kirjaaminen oikealle kaudelle),
- luokittelu (varmistetaan tapahtumien kirjaaminen oikeille tileille),
- olemassaolo (varmistetaan tarkastelun kohteen olemassaolo),
- oikeudet ja velvoitteet (varmistetaan, että esitetyt seikat ovat yhteisön määräysvalan alla ja velvoitteet kuuluvat sille) ja
- arvostaminen ja kohdistaminen (varmistetaan esitettyjen erien esittäminen asianmukaisina määrinä ja oikaisujen oikeanlainen kirjaaminen). (KHT-yhdistys 2010, 315–316.)

Tilintarkastajan käyttämät kannanotot kohdistuvat tilikauden aikana toteutuneisiin liiketoi-
miin ja tapahtumiin, tilien saldoihin tilikauden lopussa ja tilinpäätöksen esittämistapaan sekä esitettävien tietojen oikeellisuuteen. (KHT-yhdistys 2010, 315–316.)

4.9 Tilintarkastusstrategian ja -suunnitelman laatiminen

Tilintarkastuksen kokonaisstrategia auttaa tilintarkastajaa päättämään esimerkiksi resurssien kohdistamisesta ja ajoittamisesta sekä tiimin ohjaukseen ja valvontaan liittyvistä asioista. Koska suunnittelun tarkoituksena on, että tilintarkastus suoritetaan mahdollisimman tehokkaasti, esimerkiksi pienten yhteisöjen kokonaisstrategian laatimisen ei tarvitse viedä paljon aikaa. Pienissä yhteisöissä ei ole tilintarkastustiimiä tai tiimi muodostuu vain kahdesta henkilöstä. Tällöin tiimin koordinoiminen ja jäsenten välinen kommunikaatio on vaivatonta. Edellisen tilintarkastuksen lopussa laadittu muistio voi toimia dokumentoituna tilintarkastusstrategiana käsiteltävässä tilintarkastustoimeksiannossa. (KHT-yhdistys 2010, 266–272.)

Kokonaisstrategiaan tulee sisällyttää kuitenkin seuraavat asiat:

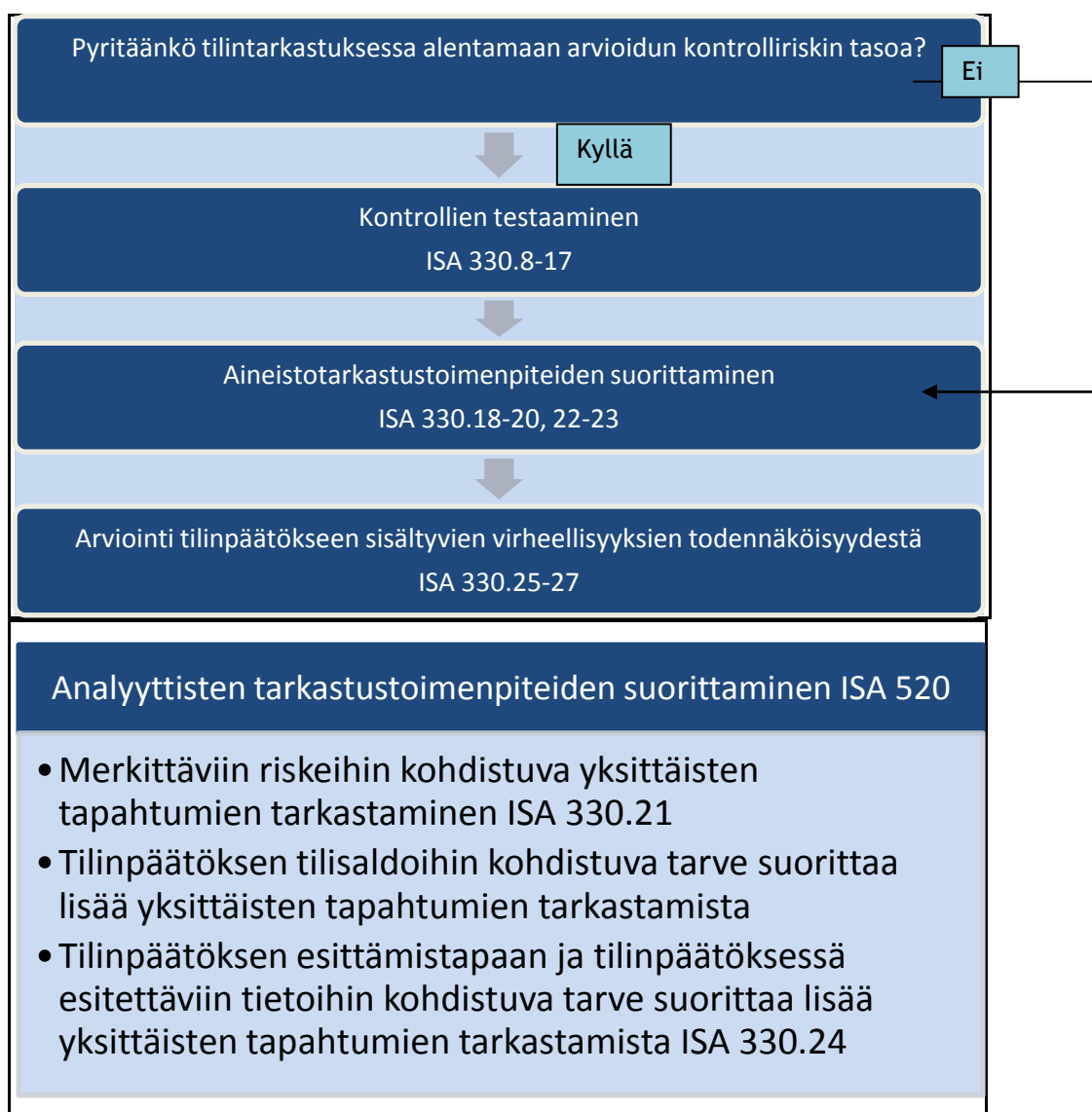
- toimeksiannon laajuuden yksilöinti,
- toimeksiannon raportointitavoitteiden varmistaminen,
- toimeksiantotiimin työn kannalta merkittävien tekijöiden harkitseminen,
- alustavien toimenpiteiden tuloksien tarkastelu ja
- toimeksiannon resurssien kartoitus. (KHT-yhdistys 2010, 267).

Tilintarkastussuunnitelma on yksityiskohtaisempi kuin strategia ja siihen tulee sisältyä kuvaus riskienarviointitoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta, kuten ISA 315 edellyttää sekä muista suunnitelluista tilintarkastustoimenpiteistä kannanottotasolla ISA 330:n vaatimalla tavalla. Suunnitelmia tulee päivittää tarpeen mukaan tilintarkastuksen edetessä. (KHT-yhdistys 2010, 267–268.)

5 Toteuttamisvaihe

Tilintarkastuksen toteutuksen tavoitteena on vastata olennaisen virheellisuuden riskeihin, hankkimalla tarpeellinen määrä tarkoituksenmukaista evidenssiä (KHT-yhdistys 2010, 340). Tilintarkastusevidenssiä voidaan hankkia aineiston tai dokumenttien yksityiskohtaisella tarkastuksella ja havainnoimalla yhteisössä tapahtuvia prosesseja kuten fyysistä inventointia. Myös ulkopuoliset vahvistukset tilien saldoista tai esimerkiksi sopimusehdoista antavat tilintarkastajalle evidenssiä tarkasteltavien asioiden olemassaolosta. Tilintarkastaja voi myös suorittaa aineiston uudelleenlaskentaa tarkistaakseen lukujen matemaattisen oikeellisuuden tai suorittaa toimenpiteitä tai kontroleja uudelleen. Muiden tilintarkastustoimenpiteiden lisäksi tilintarkastajan on hyvä tehdä tiedusteluja johdolle ja tarvittaessa muulle henkilöstölle koko tilintarkastuksen ajan, vahvistamaan tai kyseenalaistamaan saatua evidenssiä. (KHT-yhdistys 2010, 404–407.)

Tilintarkastaja toteuttaa kokonaisnäkemykseen perustuvia toimenpiteitä, joihin kuuluvat muun muassa ammatillisen skeptisyyden korostaminen tiimille ja ennalta arvaamattomien tilintarkastustoimenpiteiden tekeminen. Myös käsitys valvontaympäristöstä vaikuttaa tilintarkastustoimenpiteiden valintaan; jos valvontaympäristö on tehokas, tarkastusta voidaan ajoittaa jo tilikaudelle ja keskittyä enemmän kontrollien testaamiseen. Kannanottotasolla tilintarkastaja ottaa huomioon toimintariskin ja kontrolliriskin, jonka perusteella tilintarkastustoimenpiteet jaetaan aineistotarkastustoimenpiteisiin ja kontrollien testaamiseen. Aineistotarkastustoimenpiteet ovat yksittäisten tapahtumien tarkastamista ja analyttistä tarkastusta. Tilintarkastaja voi myös käyttää molempia tilintarkastustoimenpiteitä; tällainen yhdistetty lähestymistapa on usein hyvin tehokas. Pienissä yhteisöissä ei välttämättä ole kontrollitoimintoja, jolloin tilintarkastajan kannattaa käyttää ensisijaisesti aineistotarkastustoimenpiteitä. (KHT-yhdistys 2010, 338–350.)

Kuva 3: Tilintarkastuksen toteuttaminen (Halonen & Steiner 2010, 232)

Yllä olevassa kaaviossa kuvataan tilintarkastuksen toteuttamista Halosen ja Steinerin esittämällä tavalla, jota seuraavaksi käydään läpi tarkemmin.

5.1 Kontrollien testaaminen

Silloin kun tilintarkastajan arvio olennaisen virheellisuuden riskeistä perustuu kontrollien tehokkaaseen toimintaan, suoritetaan kontrollien testaamista varmistamaan niiden toimiminen. On myös mahdollista, että yksistään aineistotarkastustoimenpiteillä ei saada tarpeellista evidenssiä esimerkiksi tietotekniikkaa hyödyntävässä yhteisössä, jossa kaikki dokumentaatio on tietojärjestelmässä. Vain niitä kontrolleja testataan, jotka on tunnistettu ja todettu hyvin suunnitelluiksi sekä toimiessaan tehokkaiksi estämään oleellisen virheellisuuden riskejä. Esimerkiksi pienissä yhteisöissä ei usein ole tunnistettavia kontrolleja tai dokumentaatio on puutteellista, jolloin kontrollitestauksen sijaan suoritetaan aineistotarkastustoimenpiteitä. Mitä enemmän kontrolleihin luotetaan tilintarkastuksessa, sitä vakuuttavampaa evidenssiä tarkastajan tulee hankkia kontrolleja testaamalla. (KHT-yhdistys 2010, 340–355.)

Kontrolleja tulee testata sinä ajankohtana, jona niihin aiotaan luottaa. Tilikauden aikana hankitun evidenssin käyttäminen edellyttää, että tilintarkastaja hankkii evidenssiä kyseisten kontrollien tehokkuudesta myös ajanjakson päättymisen jälkeen ottaen huomioon etenkin kontrollien merkittävät muutokset. Tilintarkastaja voi käyttää myös aiemmissa tilintarkastuksissa hankittua evidenssiä kontrollien tehokkuudesta, kunhan varmistaa, että perusteet kontrolliin luottamiseen ovat ennallaan. Merkittäviä riskejä koskevat kontrollit tulee kuitenkin testata tarkastuksen kohteena olevalla tilikaudella. (KHT-yhdistys 2010, 340–355.)

Kontrolleja testataan erilaisten tilintarkastustoimenpiteiden avulla. Toimenpiteiden valintaan vaikuttaa kontrollin luonne. Jos kontrollin toiminnan tehokkuudesta on saatavilla dokumentaatiota, voidaan materiaali tarkastaa yksityiskohtaisesti tai suorittaa tehty toiminto uudelleen. Johdolta tiedustellaan kontrollien toimivuutta. Tiedusteluja voidaan tehdä myös muulle henkilöstölle ja havainnoida kontrollin toimivuutta paikan päällä. Kontrollien testauksen laajuuteen vaikuttaa esimerkiksi se, kuinka usein kontrolli suoritetaan tilikauden aikana, kuinka pitkältä ajalta tilikauden sisällä kontrolliin luotetaan ja kuinka paljon poikkeamia kontrollista odotetaan esiintyvän. Kannanottotasolla määritellään, kuinka relevanttia ja luotettavaa evidenssiä on tarkoitus hankkia kontrollin toiminnan tehokkuudesta ja saadaanko kannanottoon liittyvää tilintarkastusevidenssiä testaamalla myös muita kontrolleja. (KHT-yhdistys 2010, 340–355.)

5.2 Aineistotarkastustoimenpiteet

Aineistotarkastustoimenpiteitä tulee suunnitella etenkin olennaisiin liiketapahtumien lajeihin, tilien saldoihin ja tilinpäätöksessä osoitettaviin tietoihin. Tilintarkastaja harkitsee, riittävätkö analyttiset tarkastustoimenpiteet, jotka soveltuvat parhaiten suurien määrien tarkastamiseen, vai tarkastetaanko yksittäisiä tapahtumia. Hän voi myös päättää yhdistää molempia toimenpiteitä vastatakseen parhaiten arvioituihin riskeihin. Aineistotarkastustoimenpiteillä voidaan myös vastata riskeihin, joihin kontrolleja testaamalla ei saada tyydyttävää tulosta. (KHT-yhdistys 2010, 344–360.)

Tilintarkastaja voi hankkia ulkopuolisia vahvistuksia vastatakseen olennaisen virheellisuuden riskeihin. Esimerkiksi pankkitilien -, myyntisaamisten - ja ostovelkojen saldot sekä sijoitukset ja lainat ovat eriä, joista ulkopuolisilla vahvistuksilla voidaan saada relevanttia evidenssiä. Tilintarkastajan on kuitenkin huomioitava, että ulkopuoliset vahvistukset eivät välttämättä tuota relevanttia tilintarkastusevidenssiä tietyistä kannanotosta. Esimerkiksi myyntisaamisten perittävyystä ei saada varmuutta, vaikka ulkopuolinen vahvistus varmistaisi niiden olemassaolon. (KHT-yhdistys 2010, 344–360.)

Tilikauden aikana suoritettujen aineistotarkastustoimenpiteiden edellyttävät aineistotarkastusta ja mahdollisesti kontrollien testausta myös tilikauden jäljellä olevalta ajalta, jotta riski virheiden havaitsematta jäämiseen tilikauden lopussa ei kasvaisi. Tilikauden aikana havaitut odottamattomat virheellisuudet voivat edellyttää aineistotarkastustoimenpiteiden muuttamista vastaamaan tilannetta. (KHT-yhdistys 2010, 344–360.)

Jos kannanottotasolla arvioitu olennaisen virheellisuuden riski on merkittävä, tulee tilintarkastajan tarkastaa yksittäisiä tapahtumia saadakseen tarpeellisen määrän evidenssiä, jolla riski pienennetään hyväksyttävälle tasolle. Tarpeeseen vastaavaa korkealla luotettavuustasolla olevaa tilintarkastusevidenssiä voidaan saada esimerkiksi ulkopuolisten vahvistusten muodossa. (KHT-yhdistys 2010, 344–359.)

5.2.1 Analyttiset toimenpiteet

Analyttiset toimenpiteet tarkoittavat taloudellisen informaation arviointia analysoimalla taloudellisen sekä muun informaation välisiä yhteyksiä. Analyttistä vertailua voidaan tehdä esimerkiksi aiempien vuosien vertailukelpoiseen informaatioon tai toimialaa koskevaan informaatioon. Myös ristiriitaiseen tietoon tai odotetuista arvoista poikkeavaan tietoon kohdistuvat tutkimukset kuuluvat analyttisiin toimenpiteisiin. (KHT-yhdistys 2010, 454–456.)

Analyttiset menetelmät vaihtelevat yksinkertaisista vertailuista monimutkaisiin analyysihin tarkastettavan kohteen luonteen mukaan. Tilintarkastaja käyttää ammatillista harkintaa päättäessään, minkälaisia tilintarkastustoimenpiteitä kannattaa käyttää, jotta tilintarkastusriski saadaan mahdollisimman tehokkaasti ja taloudellisesti alennettua hyväksyttävälle tasolle. Jos tilintarkastaja käyttää analyttisiä toimenpiteitä tarkastuksessa joko sellaisenaan tai yhdessä yksittäisten tapahtumien tarkastuksen kanssa, hänen tulee:

- määrittää analyttisten toimenpiteiden soveltuvuus kannanottoihin,
- arvioida odotusarvona pitämänsä tiedon luotettavuus,
- muodostaa riittävä odotusarvo ja
- määrittää hyväksyttävä erotusarvo. (KHT-yhdistys 2010, 454–460.)

5.2.2 Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen

Yksityiskohtainen tarkastus tarkoittaa erilaisten dokumenttien ja aineiston tutkimista, tai jonkin omaisuuserän fyysistä tarkastamista. Tarkastuksessa saadun evidenssin luotettavuus riippuu aineiston luonteesta ja lähteestä. Esimerkiksi yhteisön sisäisen materiaalin luotettavuuteen vaikuttavat sen tuottamiseen liittyvät kontrollit. (KHT-yhdistys 2010, 405.)

Yksittäisten tapahtumien tarkastus on perinteisin ja tunnetuin tapa suorittaa tilintarkastusta. Kaikkia aineiston yksiköitä ei kuitenkaan yleensä tarkasteta, vaan tilintarkastaja suunnittelee, minkälainen menetelmä tuottaa tarvittavaa evidenssiä. Yleisin tapa suorittaa yksittäisten tapahtumien tarkastusta on valita tietyn kriteerin täyttävät yksiköt, kuten tietyn raha-arvon ylittävät erät tarkasteltavasta tilistä. Kaikkien yksiköiden tarkastaminen voi olla järkevää esimerkiksi silloin, kun perusjoukko on suppea, sisältää suuren riskin tai on ainoa tapa saada tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä. (Halonen & Steiner 2010, 256–257.)

5.2.3 Otanta pienentää työmäärää

Kun halutaan tarkastaa vain osa perusjoukosta ja tehdä tulosten perusteella johtopäätöksiä koko perusjoukosta, eli projisoida tulokset perusjoukkoon, käytetään otantaa (Halonen & Steiner 2010, 257). Otantaa käytettäessä on olemassa riski, että otannan tulokset eivät vastaa koko perusjoukkoa tai että tilintarkastaja tekee virheellisen johtopäätöksen otannasta riippumattomista syistä. Otoskoko vaikuttaa otantariskin taso, jonka tilintarkastaja on valmis hyväksymään; sitä suurempi otos tarvitaan, mitä pienempi riski siedetään. Otoksen valintamenetelmiä ovat esimerkiksi satunnaisvalinta, joka tehdään käyttämällä satunnaisluku-generaattoreita sekä systemaattinen valinta, jolloin otanta muodostuu valitsemalla esimerkiksi joka kymmenes yksikkö. Myös umpimähkään valintaa ja blokkivalintaa käytetään otannan valitsemiseen. Näistä edellinen tarkoittaa yksiköiden valitsemista ilman järjestelmällisyyttä,

ja jälkimmäinen on peräkkäisistä yksiköistä muodostuvan jakson valitsemista. (KHT-yhdistys 2010, 463–478.)

Havaitut virheellisydet tulee projisoida perusjoukkoon, jolloin saadaan käsitys koko joukkoon kuten johonkin tase-erään sisältyvästä virheellisyydestä. Jos hyväksyttävissä olevan virheellisuuden määritelmä ylittyy, voidaan päätellä, että perusjoukossa on oleellisen virheellisuuden riski. Virheellisyydet voivat olla myös luonteeltaan sellaisia, että ne viittaavat esimerkiksi väärinkäytökseen, jolloin tarvitaan lisää tarkastustoimenpiteitä. (KHT-yhdistys 2010, 463–478.)

5.3 Arviointi tilinpäätökseen sisältyvien virheellisyyksien todennäköisyydestä

Tehtyään tilintarkastustoimenpiteitä tilintarkastajan tulee arvioida ennen tarkastuksen päättämistä, vastaavatko toimenpiteet olennaisen virheellisyyden riskeihin kannanottotasolla. Tilintarkastuksen aikana voi tulla esille informaatiota, joka ei täsmää riskienarvioinnin perusteena olevaan informaatioon. Tällöin on syytä arvioida tarvittavia tilintarkastustoimenpiteitä uudelleen, jotta havaittuihin riskeihin vastataan. (KHT-yhdistys 2010, 345–362.)

Tilintarkastaja arvioi myös, onko tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä hankittu tarpeellinen määrä. Jos jostakin olennaisesta tilinpäätöskannanotosta ei ole tarpeeksi evidenssiä, tilintarkastajan tulee suorittaa lisää toimenpiteitä, joilla evidenssiä saadaan tarpeellinen määrä. Mikäli tämä ei ole mahdollista, tilintarkastajan tulee antaa tilinpäätöksestä ehdollinen lausunto tai jättää lausunto kokonaan antamatta. (KHT-yhdistys 2010, 345–362.)

5.4 Tilinpäätöksen tietojen tarkastus ja esittämistapa

Tilintarkastajan on arvioitava tilinpäätöksen ja siihen liittyvien liitetietojen esittämistapaa. Tilinpäätöksen yksittäiset laskelmat tulee esittää siten, että taloudellinen tieto välittyy asianmukaisella tavalla ja asiat esitetään oikeassa muodossa. (KHT-yhdistys 2010, 345–360.) Suomessa tilinpäätöksen tarkastusta koskevia yksityiskohtaisia esittämishojeita löytyy kirjanpitoasetuksesta (Alakare ym. 2008, 62).

Suomessa tilintarkastuslain kolmas luku vaatii tarkastamaan tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja yhteisön hallinnon (TTL 11 §). Kirjanpitolain mukaan tilinpäätöksen tulee sisältää tase, tuloslaskelma, rahoituslaskelma vertailutietoineen sekä liitetiedot. Rahoituslaskelman sekä toimintakertomuksen laatiminen koskee kuitenkin vain julkisia osakeyhtiöitä sekä yhteisöjä, jotka ylittävät kaksi seuraavista ehdoista:

1. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 7 300 000 euroa,
2. taseen loppusumma 3 650 000 euroa ja

3. palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä. (KPL 3.1 §.)

Kirjanpidon tarkastus on tilinpäätöksen tarkastuksen kannalta tärkeää, koska tilinpäätös perustuu kirjanpitoon. Kirjanpitoa tarkastettaessa varmistutaan ensin, että tilinavaus perustuu edellisen kauden päättävään taseeseen. (Halonen & Steiner 2009, 262–268.) ISA 510 ohjeistaa alkusaldojen tarkastamisessa kiinnittämään huomiota siihen, sisältyykö alkusaldoihin olennaisia virheitä ja sovelletaanko kohteena olevalla tilikaudella samoja tilinpäätöksen laatimisperiaatteita kuin edellisellä tilikaudella (KHT-yhdistys 2010, 441). Vertailutietojen tarkastusta ohjeistaa ISA 710. Tavoitteena on varmistaa, että vertailutiedot on esitetty olennaisilta osiltaan sovellettavan tilinpäätösnormiston vaatimusten mukaisesti. (KHT-yhdistys 2010, 748.)

Tärkeää kirjanpidon tarkastuksessa on varmistua kirjausketjun täydellisyydestä aina tosittes-ta pääkirjanpitoon ja edelleen tilinpäätökseen. Juoksevaa kirjanpitoa voidaan käydä läpi esimerkiksi etsimällä pääkirjasta epätavallisia tapahtumia, mikä on toimiva käytäntö pienissä tarkastuskohteissa. Epätavallisten kirjausten perusteet tarkastetaan tositteista. Normaalien kirjanpidon tositteiden lisäksi tärkeitä tarkastuskohteita ovat muistiotositteet, joilla kirjataan esimerkiksi virheiden oikaisut ja tilinpäätöksen laadintaan tarvittavia kirjauksia. (Halonen & Steiner 2009, 262–268.)

Tilinpäätöksen tarkastuksessa arvionvaraisten erien peruste täytyy selvittää johdon kanssa, sillä niihin liittyy tavallista suurempi olennaisen virheen riski (Tomperi 2009, 84). ISA 540 vaa-tiikin tilintarkastajaa hankkimaan tarpeellisen määrän relevanttia tilintarkastusevidenssiä siitä, ovatko kirjanpidolliset arviot kohtuullisia ja onko niistä esitetty tilinpäätöksessä tarpeel-liset tiedot (KHT-yhdistys 2010, 482). Vaihto-omaisuuden tarkastamista ohjeistaa erikseen ISA 501. Sen mukaan tilintarkastajan tulee hankkia tarpeellinen evidenssi vaihto-omaisuuden olemassaolosta ja tilasta. Jos mahdollista, tilintarkastajan tulisi olla läsnä varaston fyysisessä inventoinnissa. Muussa tapauksessa tilintarkastajan on tehtävä vaihtoehtoisia tilintarkastus-toimenpiteitä. Samassa standardissa edellytetään myös yhteisöä koskevien oikeudenkäyntien ja vaateiden huomioimista tarkastuksessa sekä segmentti-informaation esittämistavan tarkas-tamista. (KHT-yhdistys 2010, 418.)

Tilinpäätöksen tarkastamiseen kuuluu myös tilinpäätöspäivän jälkeisten tapahtumien tarkas-taminen (Tomperi 2009, 84). Tilintarkastajan täytyy varmistua siitä, että tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat, jotka edellyttävät oikaisua tai liitetietojen esittämistä tarkasteltavaan tilinpäätökseen, on otettu huomioon (KHT-yhdistys 2010, 555). Samaan yhteyteen liittyy ole-tus toiminnan jatkuvuudesta. Kirjanpitovelvollisen toiminnan oletetaan jatkuvan seuraavalle tilikaudelle, joten tilintarkastajan täytyy kiinnittää huomiota toiminnan jatkumisen edellytyk-siin. (Tomperi 2009, 85.) Tilintarkastajan täytyy hankkia evidenssiä toiminnan jatkumisen

edellytyksistä ja tehdä johtopäätös siitä, onko olemassa olennaisia epävarmuutta lisääviä tekijöitä (KHT-yhdistys 2010, 568–569).

5.5 Tarkastustyön dokumentaatiovaatimukset

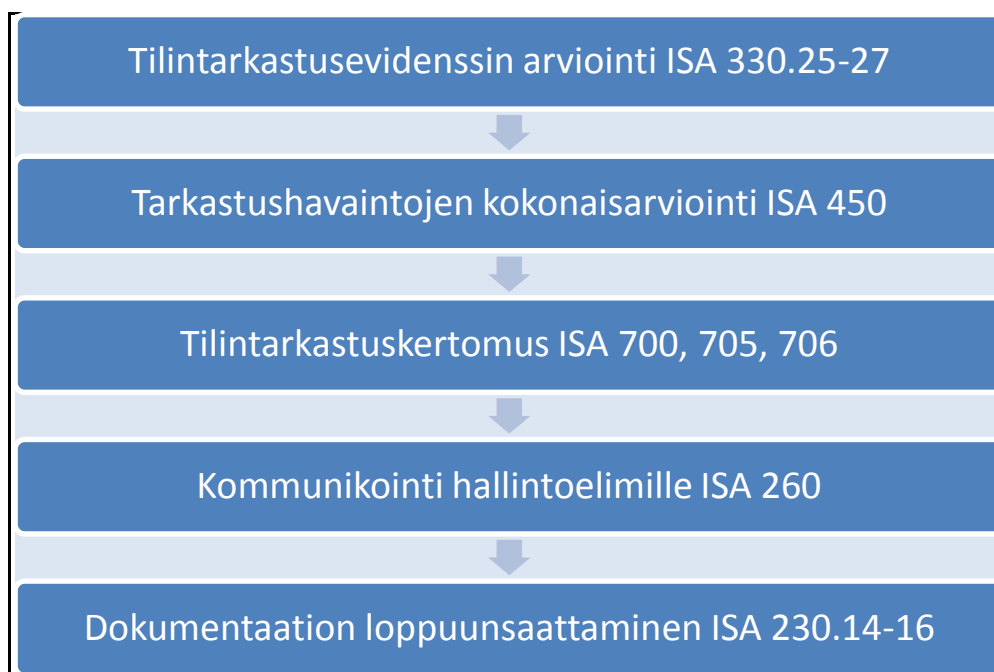
ISA-standardeissa määritellään tarkasti tilintarkastusdokumentaation muotoa, sisältöä ja laajuutta. Tärkeää on, että tilintarkastusdokumentaation perusteella kuka tahansa kokenut tilintarkastaja saa oikeanlaisen kuvan tarkastuksen suorittamisesta ISA-standardien mukaisesti, tilintarkastustoimenpiteiden tuloksista ja evidenssistä sekä merkittävistä esiin tulleista seikoista johtopäätöksineen. Tilintarkastusdokumentaation voi laatia paperille tai sähköisesti. Dokumentaatioissa tulee olla myös evidenssiä siitä, että tilintarkastus on suunniteltu ja suoritettu ISA-standardien ja muun sovellettavan säädännön mukaisesti. Tämän lisäksi tilintarkastusdokumentaatio muun muassa toimii näyttönä toimeksiantotiimin työstä ja pitää tallessa asioita tulevia tilintarkastuksia varten. (KHT-yhdistys 2010, 155–165.)

Suoritetuista tilintarkastustoimenpiteistä tulee erottua yksilöivät ominaispiirteet, tilintarkastustyön suorittaja, työn valmistumisajankohta, työn läpikäynyt tarkastaja ja läpikäynnin laajuus. Jos jostakin ISA-standardista poiketaan, tulee dokumentoinnista ilmetä suoritettavat vaihtoehdot toimenpiteet ja perustelut poikkeamiseen. Tilintarkastusdokumentaation tärkeintä sisältöä ovat ammatilliseen harkintaan perustuvat toimenpiteet ja johtopäätökset. Ylipäätään merkittävät seikat, kuten merkittäviä riskejä sisältävät asiat, tulee sisällyttää dokumentaatioon. (KHT-yhdistys 2010, 155–165.)

Tilintarkastusevidenssinä käytettävän tiedon tulee olla relevanttia eli loogista suhteessa toteutettuun tilintarkastustoimenpiteeseen. Esimerkiksi kirjattujen ostovelkojen tarkastaminen antaa relevanttia evidenssiä siitä, ettei niitä ole esitetty todellista suurempina. Kuitenkin jos halutaan varmistua, ettei ostovelkoja ole esitetty todellista pienempinä, ei kirjattujen ostovelkojen läpikäyminen anna relevanttia evidenssiä, vaan tarkasteluun tulisi ottaa esimerkiksi maksamatta olevia laskuja tai tilinpäätöksen jälkeen suoritettuja maksuja. (KHT-yhdistys 2010, 407.)

6 Päättämisvaihe

Viimeinen tilintarkastuksen vaihe eli päättäminen on kuvattuna alla olevassa kaaviossa Halosen ja Steinerin esittämällä tavalla.

Kuva 4: Tilintarkastuksen päättäminen (Halonen & Steiner 2010, 441)

6.1 Tilintarkastusevidenssin arviointi

Ennen tilintarkastuskertomuksen antamista tilintarkastajan tulee arvioida, onko hankittu tarpeeksi tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Seuraavat kysymykset auttavat tilintarkastajaa arvioimaan evidenssin riittävyttä ja soveltuvuutta:

- Kuinka todennäköisesti kannanottoon sisältyvä virheellisyys vaikuttaa olennaisesti tilinpäätökseen?
- Ovatko toimivan johdon riskeihin vastaavat toimenpiteet ja kontrollit riittäviä?
- Mitä aiemmissa tilintarkastuksissa saatu kokemus vastaavista virheellisyyksistä kertoo?
- Minkälaisia tuloksia saatiin suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden avulla, ja havaittiinko väärinkäytöksiä tai virheitä?
- Mistä lähteestä saatavilla oleva tieto on ja onko se luotettavaa?
- Onko tilintarkastusevidenssi luotettavaa?
- Minkälainen käsitys muodostui yhteisöstä, sen toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta? (KHT-yhdistys 2010, 345–362.)

Tarpeen vaatiessa tilintarkastajan täytyy hankkia lisää tilintarkastusevidenssiä, alentaakseen oleellisen virheellisyden riskin toivotulle tasolle. Jos evidenssiä ei pystytä hankkimaan, tilintarkastaja antaa tilinpäätöksestä ehdollisen lausunnon tai jättää lausunnon antamatta. (KHT-yhdistys 2010, 345.)

6.2 Tarkastushavaintojen kokonaisarviointi

Kansainvälisen tilintarkastusstandardin 450 mukaan tilintarkastajan tulee koota tilintarkastuksen aikana todetut virheellisyydet ja ratkaista, onko tilintarkastuksen kokonaisstrategiaa ja tilintarkastussuunnitelmaa syytä tarkistaa virheellisyyksien luoteen tai määrän vuoksi. Selvästi vähäpätöisiä virheellisyyksiä ei kuitenkaan oteta huomioon. (KHT-yhdistys 2010, 390.)

Todettuja virheellisyyksiä arvioitaessa tilintarkastajan tulee ottaa huomioon, että havaittu virheellisyys ei välttämättä ole yksittäinen tapahtuma, vaan esimerkiksi sisäisen valvonnan pettämisestä aiheutunut virheellisyys voi viitata laajempiin virheellisyyksiin. Jos tilintarkastuksen aikana koottujen virheellisyyksien yhteenlaskettu määrä on lähellä suunnitteluvaiheessa määritettyä olennaisuusrajaa, voi vaarana olla, että havaitsemattomat ja kootut virheellisyydet yhteenlaskettuna muodostavat oleellisen virheellisyyden riskin. Tilintarkastaja voi pyytää toimivaa johtoa tutkimaan ja korjaamaan jonkin virheellisen tiedon tai tapahtuman. Tällöin tilintarkastajan tulee varmistua, ettei virheellisyyksiä ole jäljellä johdon tekemien korjaustoimenpiteiden jälkeen. (KHT-yhdistys 2010, 393.)

6.3 Tilintarkastuskertomus

Tilintarkastuksen tavoitteena on antaa lausunto siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osiltaan sovellettavan tilinpäätösnormiston mukainen. Lausuntoa varten tilintarkastajan tulee tehdä johtopäätös siitä, onko saavutettu kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätökseen sisälly väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä. Tilinpäätösnormiston edellyttämät tilinpäätöksen laatimisperiaatteet tulee esittää asianmukaisesti ja niiden tulee olla sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisia ja asianmukaisia. Toimivan johdon määrittelyjen kirjanpidollisten arvioiden tulee olla kohtuullisia, esitetyn informaation on oltava relevanttia, luotettavaa, vertailukelpoista ja ymmärrettävää. Tilinpäätöksen tietojen perusteella on mahdollista saada käsitys olennaisten liiketoimien ja tapahtumien vaikutuksesta tilinpäätökseen, ja tilinpäätöksen terminologia on asianmukaista. Kun normisto edellyttää, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan, tulee tilintarkastajan arvioida myös tilinpäätöksen yleinen esittämistapa, rakenne ja sisältö, sekä kuvastaako tilinpäätös liitetietoineen yhteisön liiketoimia ja tapahtumia oikealla tavalla. (KHT-yhdistys 2010, 680–699.)

Jos tilintarkastaja toteaa, että tilinpäätös on kaikilta olennaisilta osiltaan sovellettavan tilinpäätösnormiston mukainen, hän esittää vakiomuotoisen lausunnon tilinpäätöksestä. Tilintarkastuskertomus annetaan kirjallisena ja sen tulee sisältää otsikko, vastaanottaja, johdantokappale, toimivan johdon vastuu tilinpäätöksestä, tilintarkastajan velvollisuudet, tilintarkastajan lausunto, muut raportointivelvoitteet, tilintarkastajan allekirjoitus, tilintarkastuskertomuksen antamispäivä ja tilintarkastajan osoite. Liitteenä on esimerkki tilintarkastuskerto-

muksesta osakeyhtiölle, jonka tilinpäätös sisältää toimintakertomuksen ja rahoituslaskelman (liite 3). Jos tilintarkastaja toteaa, että tilinpäätöksessä kokonaisuutena on olennainen virheellisyys, tai hänen on mahdotonta hankkia tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä asian varmistamiseen, tulee tilinpäätöksestä antaa mukautettu lausunto. Tilintarkastuksessa havaittujen virheellisyyksien olennaisuudesta ja laajuudesta, sekä puuttuvan evidenssin määrästä riippuen, vaihtoehtoina on antaa ehdollinen lausunto, kielteinen lausunto tai jättää lausunto kokonaan antamatta (KHT-yhdistys 2010, 710–711).

Tilintarkastajan on myös mahdollista painottaa tiettyä seikkaa tilintarkastuskertomuksessa. Tarkoituksena on kiinnittää käyttäjien huomio johonkin perustavanlaatuisen asiaan, joka vaikuttaa heidän käsitykseensä tilinpäätöksestä. Tilintarkastuskertomukseen lisätään tällöin tiettyjä seikkoja painottava kappale, joka on välittömästi lausuntokappaleen jälkeen. (KHT-yhdistys 2010, 737–738.)

6.4 Kommunikointi hallintoelimille

Tilintarkastajan tavoitteena on kommunikoida hallintoelimille tilintarkastajan velvollisuuksista ja kertoa tilintarkastuksen laajuudesta ja ajoituksesta. Tilintarkastaja tarvitsee hallitukselta relevanttia tietoa tilintarkastusta varten. Vastavuoroisesti hän pyrkii keskustelemaan oikea-aikaisesti havaitsemistaan olennaisista huomioista hallintoelimille. Oleellista on saavuttaa ja ylläpitää tilintarkastajan ja hallintoelinten välistä tehokasta molemminpuolista kommunikointia. (KHT-yhdistys 2010, 230–231.)

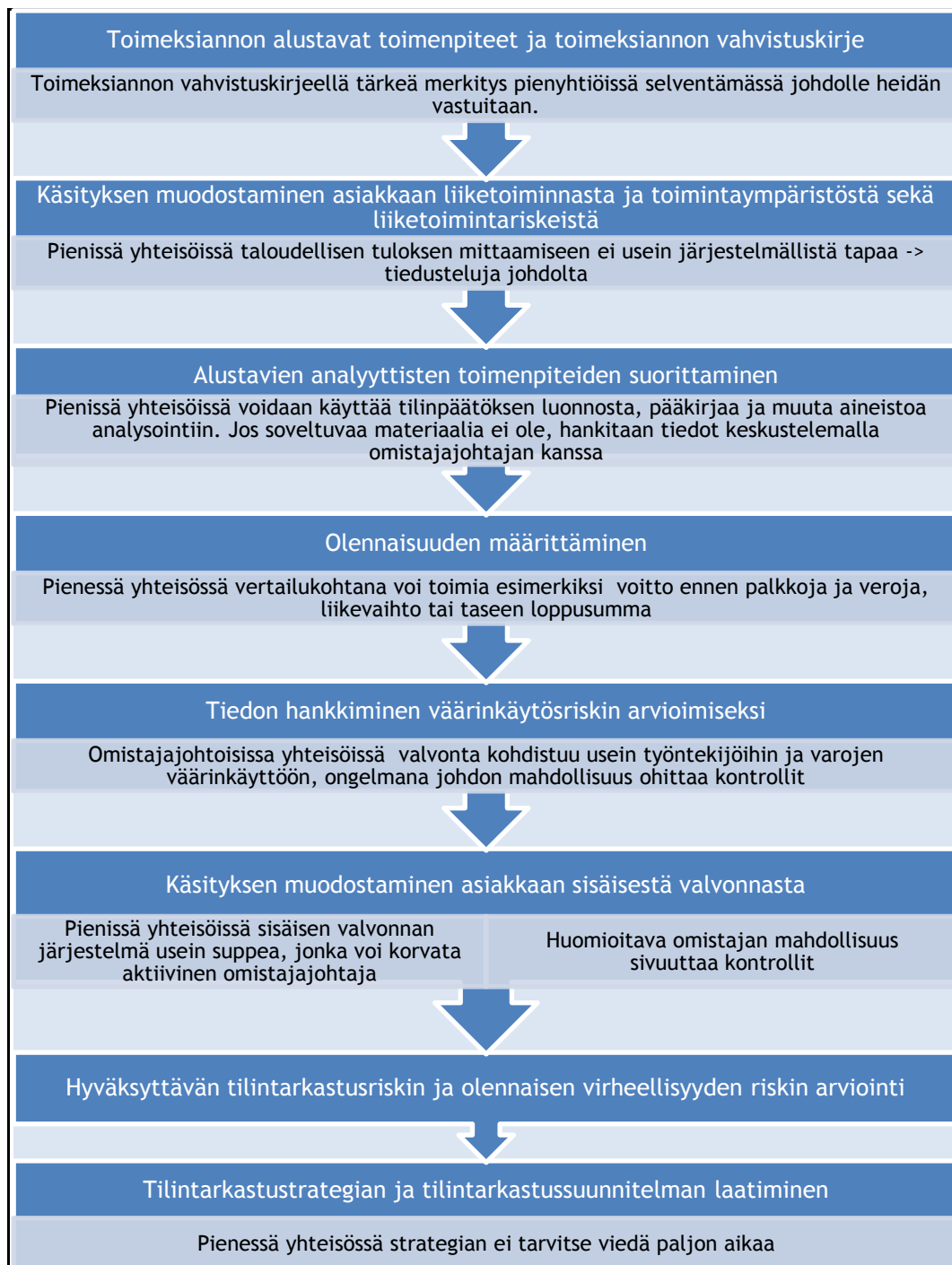
Tilintarkastuksessa havaitut merkittävät asiat tulee ilmoittaa kirjallisesti johdolle. Listatussa yhteisössä myös tilintarkastajan riippumattomuus esitetään kirjallisena. Suuressa yhteisössä kommunikaatioprosessi määritellään mahdollisimman tarkasti, kun taas pienissä yhteisöissä kommunikointi hallintoelinten kanssa voi olla vähemmän määrämuotoista. (KHT-yhdistys 2010, 233–242.)

6.5 Dokumentaation loppuunsaattaminen

Tilintarkastusdokumentaatio kootaan pääsääntöisesti oikea-aikaisesti tilintarkastusta laadittaessa, mutta lopullista tilintarkastuskansiota voi koota 60 päivää tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä. Jos kuitenkin ilmenee tarvetta muuttaa tilintarkastusdokumentaatiota lopullisen kokoamisen jälkeen, tulee tilintarkastajan dokumentoida syyt muutosten tekemiseen sekä muutoksen ajankohta, tekijä ja dokumentoinnin läpikävijä. (KHT-yhdistys 2010, 158.) Kokoamisen jälkeen minkäänlaista dokumentaatiota ei saa tuhota tai poistaa tilintarkastuskansiosta viiden vuoden aikana tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä lähtien. (KHT-yhdistys 2010, 158).

7 Teoriapohjan tulokset

Seuraavissa kuvissa esitetään teoriatietoon pohjaavat tilintarkastusprosessin vaiheet, joihin on koottu ISA-standardien antamat ohjeet pienen yhteisön tarkastukseen.

Kuva 5: Suunnitteluvaihe

7.1 Suunnitteluvaiheen yhteenveto

Pienen yhteisön toimeksiannon alustavat toimenpiteet eivät eroa suuren yhteisön vastaavista toimista. Toimeksiannon vahvistuskirje on kuitenkin pienessä yhteisössä oleellinen dokumentti, sillä johto ei välttämättä täysin tunne tilinpäätökseen liittyviä vastuitaan. Etenkin, jos tilinpäätöksen laatiminen on ulkoistettu tilitoimistolle, johtoa on hyvä muistuttaa asemastaan tilinpäätöksen vahvistajana. Asiakkaan liiketoiminnan ja liiketoimintariskien ymmärtämiseen kuuluvat osa-alueet on hahmotettava myös pienen yhteisön tarkastuksessa. ISA-standardeissa todetaan ainoastaan, ettei taloudellisen tuloksen mittaamiseen välttämättä ole käytössä mittareita, joiden tulokset olisi dokumentoitu. Sen sijaan tilintarkastajan tulisi tiedustella johdolta taloudellisen tuloksen seuraamisesta; on varsin todennäköistä, että johto luottaa joihinkin taloudellisiin avainlukuihin.

Alustavia analyttisiä toimenpiteitä voi olla vaikea tehdä pieniyhteisön tarkastuksessa, koska relevanttia materiaalia ei useinkaan ole saatavilla. Tilintarkastaja voi kuitenkin käyttää esimerkiksi pääkirjaa tai tilinpäätöksen luonnosta analyttisiin päätelmiin. Jos mitään materiaalia ei ole saatavilla, tarvittavat tiedot hankitaan keskustelemalla johdon kanssa. Olennaisuuden määrittämiseen pienessä yhteisössä ei kannata käyttää samoja menetelmiä kuin suurissa yhteisöissä, etenkin jos yhteisön tulos on lähellä nollaa esimerkiksi johdon nostamien palkkojen vuoksi. Tällöin olennaisuus voidaan määrittellä suhteessa voittoon ennen palkkoja ja veroja. On myös mahdollista käyttää määrittelyyn taseen loppusummaa tai liikevaihtoa. Olennaisuuden määrittelemine vaati aina ammatillista harkintaa, niin myös pienessä yhteisössä. Omistajajohtoisissa yhteisöissä johdon arviot väärinkäytösriskeistä painottuvat usein työntekijöistä johtuviin riskeihin sekä varojen väärinkäytösriskeihin. Ongelmana on johdon mahdollisuus ohittaa kontrollit, mikä on tosin riskinä jokaisessa yhteisössä.

Jokaiseen sisäisen valvonnan osa-alueeseen annetaan standardeissa ohjeita pienen yhteisön tarkastukseen. Yhteenvetona standardien antamista ohjeista pienen yhteisön sisäiseen valvontaan voidaan sanoa, että sisäisen valvonnan järjestelmä on usein suppeampi kuin suuressa yhteisössä. Aktiivinen johto voi kuitenkin kontrolloida tehokkaasti yhteisöä, jolloin sisäinen valvonta toimii hyvin. Ongelmana on johdon mahdollisuus ohittaa kontrollit. Seuraavassa kuvassa on vielä eriteltynä ISA 315-standardin kuvaamat sisäisen valvonnan tarkastuksen erityispiirteet pieniyhteisölle.

Valvontaympäristö:

- Ei välttämättä muita hallintoelimiä kuin omistajajohtaja
- Toimivan johdon ja muun henkilöstön välinen kommunikointi usein epävirallista, eikä evidenssiä dokumentoidussa muodossa
- Vilpittömyyttä ja eettisiä arvoja korostava kulttuuri voi korvata kirjallisia menettelyohjeita
- Omistajajohtajan asennoituminen ja aktiivisuus tärkeässä asemassa

Riskienarviointiprosessi:

- Ei todennäköisesti vakiintunutta riskienarviointiprosessia
- Toimiva johto tunnistaa riskejä osallistumalla liiketoimintaan henkilökohtaisesti
- Välttämätöntä tiedustella, minkälaisia riskejä johto on tunnistanut ja miten niihin vastataan

Taloudellisen raportoinnin kannalta tärkeät tietojärjestelmät:

- Ei välttämättä yhtä kehittyneitä järjestelmiä kuin suurissa yhteisöissä
- Laajoja kuvauksia laskentamenettelyistä tai muita kirjallisia periaatteita ei todennäköisesti ole, vaan aktiivinen johto vastaa niistä
- Käsitys muodostetaan tekemällä tiedusteluja johdolle

Kommunikointi:

- Vähemmän strukturoitua ja helpommin toteutettavissa kuin suuremmissa yhteisöissä

Kontrollitoiminnot:

- Aktiivinen johto voi toimia vahvana kontrollina, jos esimerkiksi kaikki hyväksynyt tapahtuvat johdon toimesta
- Pienen yhteisön relevantit kontrollitoiminnot liittyvät keskeisiin liiketapahtumaketteihin, kuten tuottoihin, ostoihin ja henkilöstömenoihin

Kontrollien seuranta:

- Toimiva johto suorittaa seuranta osallistuessaan aktiivisesti toimintoihin
- Merkittävät poikkeamat odotuksiin nähden sekä taloudellisen tiedon virheet havaitaan usein johdon osallistuessa seurantaan

Kuva 6: Sisäinen valvonta

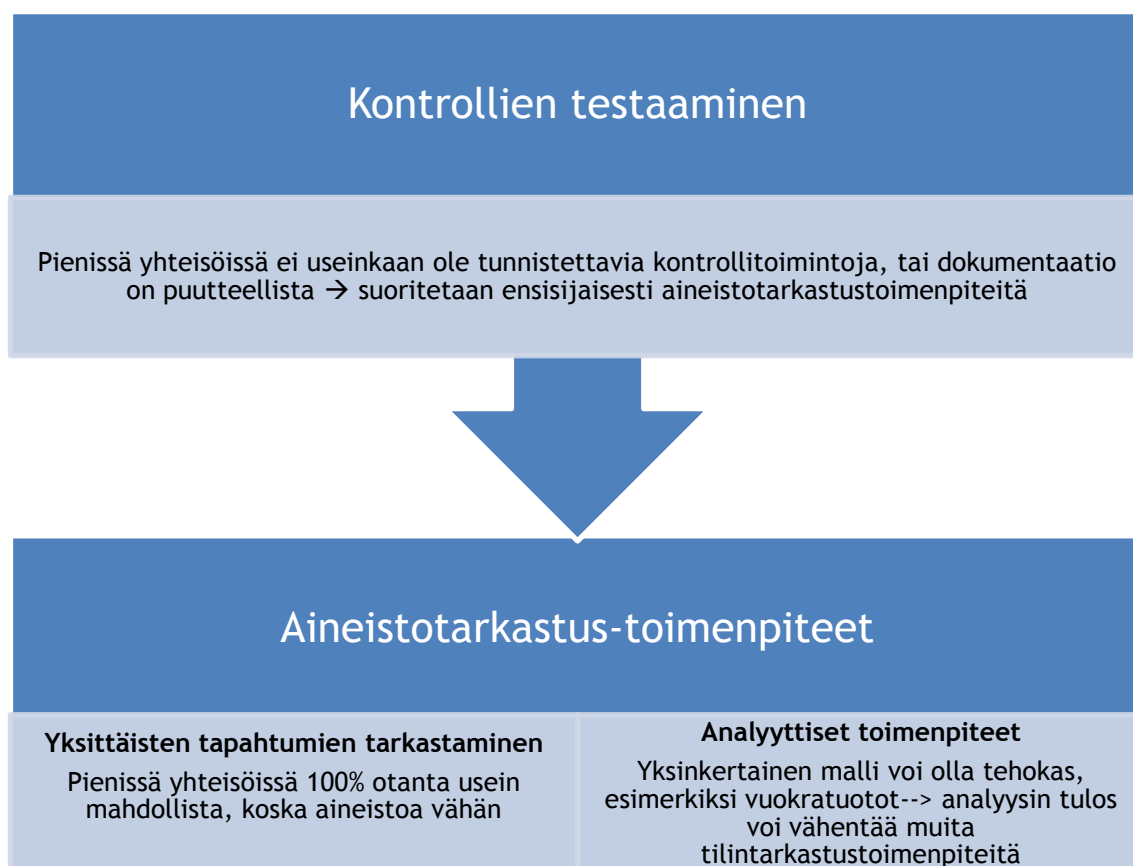
Hyväksyttävän tilintarkastusriskin ja olennaisen virheellisyyden riskin arvioiminen tapahtuu samoin periaattein sekä pienissä että suurissa yhteisöissä. Tilintarkastusstrategian ja -suunnitelman ei ISA-standardien mukaan tarvitse viedä paljon aikaa pienessä yhteisössä, sillä tilintarkastustiimi on pieni, joten kommunikointi jäsenten välillä on helppoa eikä tiimin kordinoimiseen tarvita erityisiä toimenpiteitä. Pienen yhteisön tilintarkastusstrategia voi hyvin perustua edellisestä tilintarkastuksesta koottuun yhteenvetoon.

7.2 Toteuttamisvaiheen tulokset

Toteuttamisvaiheen tilintarkastustoimenpiteet pienessä yhteisössä eivät välttämättä eroa suuren yhteisön toimenpiteistä, mutta seuraavat asiat ovat kuitenkin tyypillisiä pienen yhteisön tarkastuksessa.

Kontrollien testaus ei välttämättä ole mahdollista, jos kontrolleja ei pystytä tunnistamaan tai niiden dokumentaatio on puutteellista. Pienissä yhteisöissä suoritetaan ensisijaisesti aineistotarkastustoimenpiteitä. Aineistotarkastustoimenpiteistä standardeissa huomautetaan, että yksinkertaisetkin analyttiset toimenpiteet voivat olla tehokkaita ja siten vähentää muiden tilintarkastustoimenpiteiden tarvetta. Esimerkiksi vuokratuottojen tarkastaminen on helppoa, koska tuotot ovat vakiot, jolloin voidaan tehdä arvio, paljonko tuottojen pitäisi olla. Arviota verrataan toteutuneisiin vuokratuottoihin.

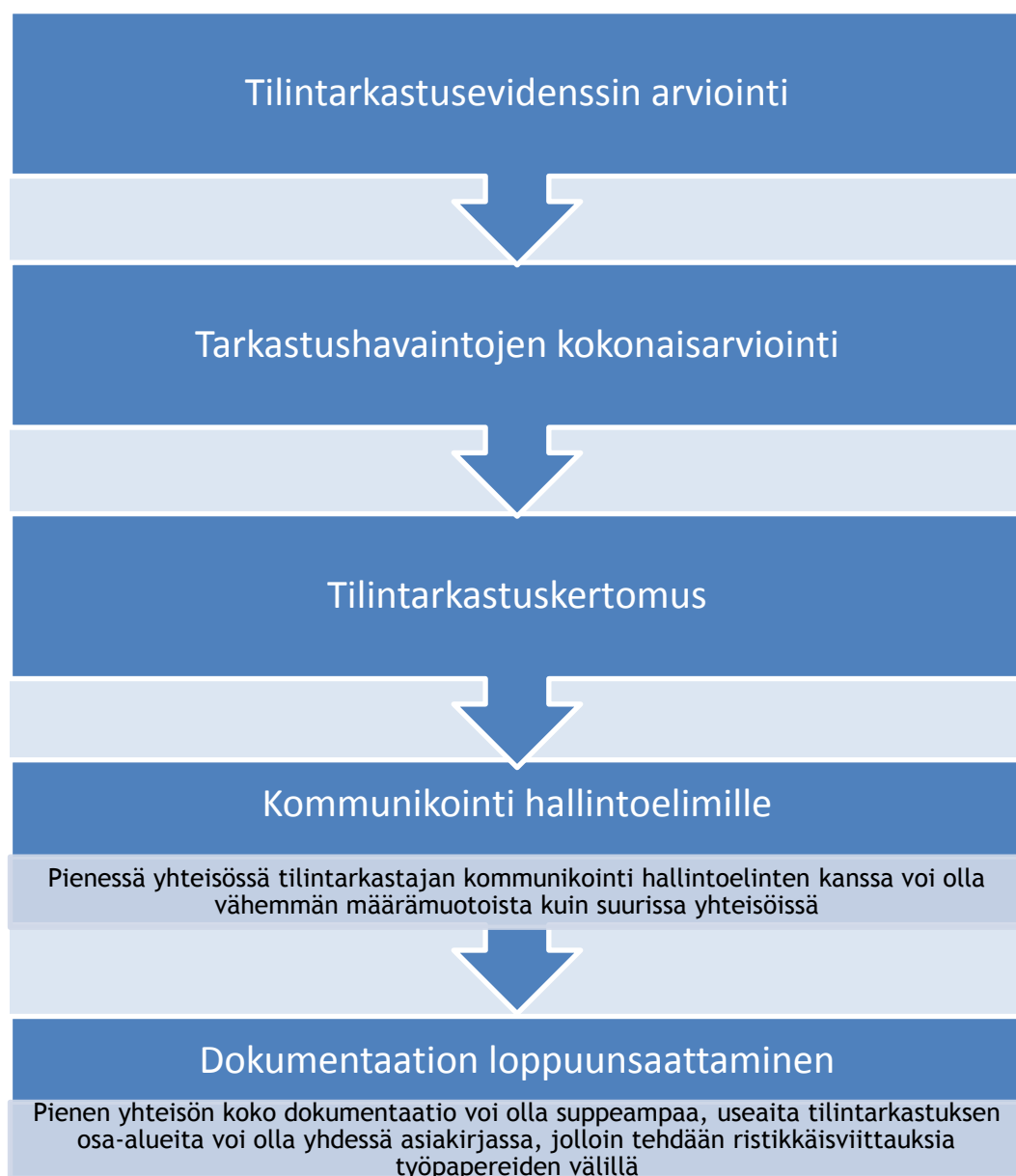
Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen on aikaa vievää, joten yleensä tarkastetaan valittu otos perusjoukosta. Pienessä yhteisössä on kuitenkin mahdollista tarkastaa kaikki yksiköt, sillä materiaalia on vähän. Jos tarkastuskohde on niin pieni, että koko tilikauden materiaali voidaan helposti tarkastaa, ei muita toimenpiteitä johdon tiedustelujen lisäksi tarvita.

Kuva 7: Toteutusvaihe

7.3 Päätämism vaiheen lopputulos

Päätämism vaiheen toimenpiteisiin ei standardeissa anneta suuresti ohjeita pienen yhteisön tarkastukseen. Tilintarkastajan kommunikointi hallintoelinten kanssa saa olla vähemmän määräm uotoista kuin suurissa yhteisöissä. Dokumentaation loppuunsaattamisesta ja dokumentoinnista yleensä todetaan, että pienessä yhteisössä ei tarvita yhtä laajaa materiaalia kuin suurissa yhteisöissä. Yhteen asiakirjaan voidaan koota useita tilintarkastuksen osa-alueita, joiden välillä tehdään ristikkäisviittauksia.

Kuva 8: Päätämism vaihe

8 Johtopäätökset teoreettisista tuloksista

Opinnäytetyön teoreettisena tavoitteena oli tarkastella ISA-standardeja pienyhteisön kannalta, ja koota yhteen pienyhteisöjä koskeva ohjeistus avuksi käytännön pienasiakkaan tilintarkastukseen. Kun katsellaan teorian tuloksia, joita käsiteltiin aiemmin, voidaan huomata, etteivät ISA-standardit anna pienyhteisön tarkastukseen mitään tarkkaa ohjetta, joka vähentäisi työtä. Ohjeistus on enemmänkin pienyhteisön erityispiirteiden toteamista, muttei vapautta tekemästä vaadittuja toimenpiteitä.

Vaikka tilintarkastusprosessin vaiheita ei voi karsia pienyhteisönkään tarkastuksessa, antavat ISA-standardit mahdollisuuden vähentää eri osa-alueisiin kohdistuvaa työmäärää, mikäli se on järkevää. Esimerkiksi yhteisön hallinnon kanssa on keskusteltava määrätyistä asioista, mutta standardit ohjeistavat, että pienyhteisöjen tarkastuksessa kommunikointi saa olla epämuodollista, jolloin ajan käyttöä voidaan tehostaa. ISA-standardit korostavat muutoinkin ammatillisen harkinnan käyttämistä tilintarkastustoimenpiteitä ja evidenssin keruuta koskevissa päätöksissä.

9 Case: projektin eteneminen ja tulokset

Vuoden 2011 alussa aloitettu PwC:n pienasiakaskannan työpohjamallien ideointi edistyi liitteenä olevan työaikaseurannan mukaisesti (liite 1). Mallipohjista tehtiin eri versioita, joiden muokkaaja ilmenee liitteestä; suunnittelua on kuitenkin koko ajan tehty yhteistyössä keskustellen eri vaihtoehdoista. Työhön osallistuivat eri tilintarkastajat ympäri maata sähköpostin ja puhelinneuvottelujen välityksellä. Liitteenä ovat tiedot myös edellä mainituista neuvotteluista (liite 2). Syyskuun 16. päivänä mallityöpohjat esiteltiin työyhteisön koulutustilaisuudessa ensimmäisen kerran. Liitteessä neljä on esitetty mallipohjien aloitusnäkyä helpottamaan käsityksen muodostamista pohjista. Seuraavaksi tarkastellaan, minkälaisia muutoksia työpohjiin tehtiin projektin aikana.

9.1 Muutoksia sekä työpohjien ulkoasuun että sisältöön

Pienasiakaskannassa on luotuna sähköinen asiakashyväksyntälomake, joka täytetään aina ennen uuden tai olemassa olevan asiakkaan tarkastuksen aloittamista. Lomake täyttää ISA-standardien vaatimukset tilintarkastuksen aloitustoimista, joten projektin aikana ei ollut tarvetta muuttaa työpohjia tältä osin. Työpohjat jakaantuvat kahteen aina täytettävään osaan, joita ovat perustiedot sekä tilikauden tarkastus. Lisäksi on mahdollista ottaa käyttöön tyhjiä työpohjia, joihin voi räätälöidä tarvitsemansa tiedot. Aiemmin Perustiedot-työpohja sisälsi vain yhteisön juridiset ja hallinnolliset tiedot. Kehittämisprojektin myötä perustietoihin päätettiin lisätä kaikki sellainen tieto, jonka toivotaan siirtyvän tilikaudelta toiselle. Tilikauden

tarkastus-työpohja oli aiemmin nimeltään Suunnittelu ja tarkastus. Työpohjaan tuli nimen muutoksen lisäksi valtavasti muutoksia, joiden tarkoituksena on varmistaa, että ISA-standardien vaatimukset täytetään tarkastuksessa, ja toisaalta auttaa suoriutumaan työstä mahdollisimman nopeasti. Seuraavaksi käydään läpi molempien työpohjien muutoksia.

9.1.1 Perustiedot-työpaperi

Perustietojen juridisten ja hallinnollisten tietojen lisäksi työpohjaan lisättiin toimeksiannon ehdoista sopiminen, toimintaympäristö ja sisäinen valvonta. Vaikka tiedot siirtyvät seuraavalle tarkastuskaudelle on kaikki kohdat käytävä läpi ja varmistuttava, että tietojen perusteet ovat yhä samat. Usein kuitenkin pienen yhteisön toimintaympäristössä tai sisäisessä valvonnassa ei tapahdu muutoksia tai muutokset ovat pieniä. Tällöin tietojen kopioituminen säästää tilintarkastajan aikaa oleellisesti. PwC:llä on valmis malli toimeksiannon vahvistuskirjeestä, joka tallennetaan siis Perustiedot-työpohjaan. Useimmiten sama sopimus on voimassa toistaiseksi, jolloin on hyvä, että se siirtyy automaattisesti seuraavalle tilikaudelle.

Yhteisön juridisiin ja hallinnollisiin tietoihin tulee kaikki perusasiat yhteisöstä, kuten toimiala, tilikausi ja osakkeiden lukumäärä. Kaikki tarvittavat tiedot löytyvät kaupparekisteriotteesta ja yhtiöjärjestyksestä, joten on mahdollista liittää kyseiset dokumentit työpohjaan sen sijaan, että kirjoittaisi tiedot. Tämä kohta työpohjasta säilyi muuttumattomana.

Toimintaympäristön kuvaus oli aiemmin yhdistettynä analyttisen tarkastuksen kanssa, eikä toimintaympäristön eri osa-alueita otettu huomioon. Uudessa työpohjassa toimintaympäristön jokaiseen elementtiin (toimialaan, sääntelyyn ja sovellettavaan tilinpäätösnormistoon liittyvät tekijät, yhteisön luonne, tilinpäätöksen laatimisperiaatteet, yhteisön tavoitteet ja strategiat sekä taloudellisen tuloksen mittaaminen) on otettava kantaa. Jokaisesta kohdasta löytyy tarpeen vaatiessa lisää tietoa siitä, mitä asioita siihen sisältyy.

Sisäinen valvonta oli aiemminkin jaettu viiteen osa-alueeseen (valvontaympäristö, riskienarviointiprosessi, tietojärjestelmä ja kommunikointi, kontrollitoiminnot sekä kontrollien seuranta). Uudessa työpohjassa jokaisen elementin sisältöä avataan suoraan ISA-standardien ohjeilla; myös ISA-standardien ohjeistus pienen yhteisön tarkastukseen on tuotu jokaiseen kohtaan avuksi. Johtopäätösten dokumentoimista nopeuttavat työpohjaan lisätyt esimerkit, joita on haettu PwC:n aiemmista dokumentaatiomateriaaleista, sekä käytännön kokemuksista.

9.1.2 Tilikauden tilintarkastus-työpaperi

Työpaperi sisältää riskienarvioinnin ja toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi, joka jakautuu alakohtiin analyttinen tarkastus, väärinkäytökset sekä riskiarviot ja toimenpiteet

arvioituihin riskeihin vastaamiseksi. Seuraavaksi työpaperissa ovat kohdat olennaisuuden määrittely, muut tarkastustoimenpiteet, tarkastuksen päättäminen ja johtopäätös tilintarkastuksessa esille tulleista havainnoista.

Analyttinen tarkastus on jaettu analyttisiin riskienarviointitoimenpiteisiin eli alustaviin analyttisiin toimenpiteisiin, ja tilintarkastuksen loppuvaiheen analyysiin. Työpohjassa on mahdollisuus valita vaihtoehto, että analyttiset riskienarviointitoimenpiteet on tehty loppuvaiheen analyttisten toimenpiteiden yhteydessä, mikä on käytännössä todettu toimivaksi vaihtoehdoksi. Aiemmin analyttisiä toimenpiteitä ei työpohjassa tuotu esille muutoin kuin toimintaympäristön yhteydessä.

Aiemmin väärinkäytösriskeistä työpohjassa pyydettiin vain yleistä arviota. Uudistettu malli vaatii haastattelemaan johtoa ja keskustelemaan tiimin kanssa väärinkäytösriskeistä. Ohjeistus tulee suoraan ISA-standardeista. Riskiarviot ja toimenpiteet niihin vastaamiseksi -kohta edellyttää merkittävien riskien listaamista taulukkoon, niihin liittyvien kannanottojen ilmoittamista ja toimenpiteiden sekä havaintojen kirjaamista. Myynnin tulouttamiseen liittyvä väärinkäytösriski ja riski, että toimiva johto sivuuttaa kontroleja on valmiiksi merkittynä taulukkoon, koska ISA-standardeissa niiden oletetaan aina olevan merkittävä riski. Kaikki muut olennaiset tilinpäätöserät dokumentoidaan tuloslaskelma- ja tasetaulukkoon samaan työpohjaan tai halutessa muualle, jolloin viitataan kyseiseen dokumenttiin. Riskienarviointiosio on muutoin samanlainen kuin aiemmassa työpohjassa, mutta sen muotoilu on selkeytetty.

Olennaisuuden määrittely on uudessa työpohjassa esitetty samalla tavalla kuin aiemmin eli ensin määritellään käytetty peruste kokonaissummasta, sitten olennaisuus kokonaisuudesta, eräkohtainen olennaisuus ja tarkastuksessa käytettävä alin raja.

Muut tarkastustoimenpiteet alkavat hallinnon tarkastuksella, johon sisältyy pöytäkirjojen ja keskeisten sopimusten läpikäynti ja kopioiminen työpohjaan. Lähipiirisuhteiden ja lähipiiriliiketoimien dokumentointi on uudessa työpohjassa ohjeistettu paremmin kuin aiemmin. Lisäksi työpohjassa on valmiita vaihtoehtoja dokumentointiin, jotka ohjaavat tekemään kaikki vaiheet ja nopeuttavat työtä. Seuraavaksi käydään läpi inventointi, vahvistukset myyntisaamisista ja pankeilta. Jokaiseen kohtaan on lisätty vaihtoehto ”suoritetaan vaihtoehtoisia toimenpiteitä”, sillä pienen yhteisön tarkastuksessa ei aina ole tehokasta hankkia ulkopuolisia vahvistuksia. Kontroleihin luottamisesta ja niiden testaamisesta on samantyyppinen kohta työpohjassa. Koska kontroleihin ei usein pienen yhteisön tarkastuksessa luoteta, työpohjassa valinta on valmiina vaihtoehtona nopeuttamassa työtä. Kirjanpitoaineiston tarkastaminen on uudessa työpohjassa samalla tavalla kuin ennenkin, vain dokumentointivaihtoehtoja on lisätty. Seuraavassa kohdassa tarkastetaan, onko mahdollisia oikeudenkäyntejä ja vaateita yhteisöä kohtaan. Tätä kohtaa on laajennettu kattamaan tarkemmin ISA-standardissa vaaditut seikat. Mui-

den tarkastustoimenpiteiden lopussa täytetään soveltuvin osin muun muassa palveluyritystä käyttävissä kohteissa huomioitavat seikat ja arvionvaraisten erien tarkastus. Näihin kohtiin ei ollut tarvetta tehdä muutoksia uuteen työpohjaan.

Tarkastuksen päättäminen sisältää osittain samoja kohtia kuin aiemmin, osittain uuteen pohjaan on lisätty tarpeellisia kohtia. Tilinpäätöksen vertailutietojen tarkastaminen ja vertailutilinpäätöksen laatimisperiaatteiden yhdenmukaisuuden varmistaminen on lisätty uutena asianna. Tärkeä uudistus on tilintarkastuksen aikana todettujen virheellisyyksien listaaminen taulukkoon, mikäli niitä havaitaan. Lisäksi dokumentoidaan tilintarkastuksen aikana esiin tulleet merkittävät seikat. Johtopäätös ja tilintarkastuskertomuksen antaminen on ohjeistettu samalla tavalla, kuin vanhassa työpohjassa.

9.2 Case: johtopäätökset

Käytännön projekti työpohjien uudistamiseksi oli ajankohtainen, koska suurten yhteisöjen tilintarkastustyökalu on vuoden 2011 alussa myös uudistunut. Yhä suurempi osa PwC:n asiakkaista tullaan tarkastamaan käyttäen pienasiakastyökalua, koska se on nykyistä suurasiakastyökalua kevyempi toteutustapa alle 100 tunnin toimeksiannoille. Mallipohjat hyväksyttiin käyttöön 30.9.2011, jolloin jokainen Lotus Notesissa olevaa pienasiakaskantaa käyttävä tarkastaja sai ne näkyviinsä. Työpohjien uudistaminen onnistui mielestäni siinä, että ISA-standardien vaatimukset saatiin tuotua selkeästi esiin, jolloin tilintarkastuksen laatu on helpompi varmistaa. Etenkin uusien käyttäjien on uudistettujen työpohjien avulla helpompi ymmärtää, mitä dokumentaatiolta missäkin kohtaa vaaditaan.

Valmiiden vaihtoehtojen tuominen ja runsas ohjeistus nopeuttavat tarkastusta, mikä on tärkeää taloudellisuuden varmistamiseksi. Ikävä kyllä, uudistuksen myötä pienasiakkaan tarkastus kokonaisuudessaan vaikuttaa raskaammalta ja monimutkaisemmalta kuin aiemmin. Nähtäväksi jää, kuluuko tarkastukseen uusia työpohjia käyttäen jopa enemmän aikaa kuin ennen. Tällöin projekti olisi siltä osin epäonnistunut, kun tarkoituksena oli nopeuttaa ja helpottaa pienasiakkaan tilintarkastusta.

9.2.1 Pienasiakaskannan koulutustilaisuudesta saatu palaute

Pienasiakaskannan koulutustilaisuudessa 16.9.2011 osallistujilta kysyttiin heidän mielipidettään uusista työpohjista seuraavilla kysymyksillä:

1. Mitä mieltä olet uusista mallipohjista?
2. Esitä toivomuksesi pienasiakkaan työkalun jatkokehityksestä.

Vastauksia saatiin kahdeksalta henkilöltä, joissa oletetusti kuvastui se, ettei kukaan ole vielä käyttänyt uusia työpohjia. Seuraavaksi käydään läpi joitakin vastauksia kysymyksiin.

Ensimmäisen kysymyksen vastauksia:

”Näyttävät lähtökohtaisesti hyviltä, etenkin suuremmille pienille asiakkaille.”

”Tilikauden tarkastus - dokumentointimalli näyttää aika raskaalta ja muistuttaa MyClientin dokumentointimallia → soveltuu parhaiten isojen (n. 100t) toimeksiantojen dokumentointiin.”

”Hyvä, että on mallipohjia, ettei tarvitse aloittaa alusta.”

Toiseen kohtaan vastattiin muun muassa seuraavasti:

”Olisi hyvä, että suunnittelusta ja tarkastuksesta olisi aivan pienelle yhtiölle aiemman mallinen suppeampi pohja.”

”Olisi hyvä, jos pakolliset työpaperit olisi merkitty jollakin tavalla.”

Vastauksista kuvastui osittain epäily, sopivatko työpohjat aivan pienen asiakkaan tarkastukseen, mikä on mietityttänyt itseänikin projektin edetessä. Toisaalta vaikuttaa siltä, etteivät osallistujat pystyneet muodostamaan käsitystä työpohjista pelkän koulutuksen perusteella ilman käytännön kokemusta.

10 Oma oppiminen ja kehitys

Tämän opinnäytetyön suurin saavutus on varmaankin oma ammatillinen kehitykseni. ISA-standardeihin perehtyminen valotti tilintarkastuksen perustaa, jota on tärkeä ymmärtää ennen käytännön työtä. Toisaalta projektiin osallistuminen yhdessä muun työyhteisön kanssa oli mielenkiintoinen kokemus ja auttaa ehdottomasti tulevassa työssäni tilintarkastuksen assistenttina, sillä uudet työpohjat ovat minulle tutut.

Opinnäytetyön kirjoittaminen ja aikataulussa pysyminen olivat kaikkein haasteellisimmin osa. Teoriatietoa oli yllättävän vaikea koota järkevällä tavalla. Projektin aikataulu olisi pitänyt suunnitella huolellisemmin, sillä projekti painottui todellisuudessa aiottua pitemmälle syksyyn. Kaiken kaikkiaan mielestäni teoriaosuuden avulla on mahdollista hahmottaa ISA-standardien näkemystä pieniyhteisön tilintarkastuksesta. Projektiin olen itse tyytyväinen; tulevien käyttäjien mielipiteet työpohjista selviävät myöhemmin.

Opinnäytetyön tuloksena itselleni nousi ajatus, pitäisikö ISA-standardien ohjeistusta pieniyhteisöjen tilintarkastukseen täsmentää. Työyhteisössä käytyjen keskustelujen perusteella näyttää siltä, että käytännön pieniyhteisön tarkastusta on vaikea suorittaa taloudellisesti ja samaan aikaan täyttää kaikki ISA-standardien vaatimukset.

Lähteet

Kirjalliset lähteet:

Alakare, S., Koskinen, H., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. 2008. Uusi tilintarkastuslaki säännöksistä käytäntöön. Helsinki: KHT- Media Oy.

Halonen, K. & Steiner M-L. 2009. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. Tutki ja kirjoita. 15.-16. painos. Helsinki: Tammi.

KHT - yhdistys - Föreningen CGR ry 2009. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. Helsinki: KHT - Media Oy.

KHT - yhdistys - Föreningen CGR ry 2010. Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit 2009. Helsinki: KHT -Media Oy.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus normeista käytäntöön. Helsinki: Edita.

Vilka, H. 2007. Tutki ja mittaa. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Sähköiset lähteet:

Euroopan unionin julkaisutoimisto 2006. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY, annettu 17 päivänä toukokuuta 2006, tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta. Viitattu 22.8.2011. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0043:FI:NOT>

PwC 2011a. Join the team - kehity asiantuntijaksi!. Viitattu 30.6.2011.

<http://www.pwc.com/fi/fi/rekrytointi/kisalli-ohjelma.jhtml>

PwC 2011b. Tietoa meistä. Viitattu 12.8.2011. [http://www.pwc.com/fi/fi/tietoa-](http://www.pwc.com/fi/fi/tietoa-meista/index.jhtml)

[meista/index.jhtml](http://www.pwc.com/fi/fi/tietoa-meista/index.jhtml)

Kuvat

Kuva 1: Tilintarkastuksen suunnittelu (Halonen & Steiner 2010, 116)	12
Kuva 2: Tilintarkastusriskin osat	23
Kuva 3: Tilintarkastuksen toteuttaminen (Halonen & Steiner 2010, 232)	25
Kuva 4: Tilintarkastuksen päättäminen (Halonen & Steiner 2010, 441).....	32
Kuva 6: Sisäinen valvonta	37
Kuva 7: Toteutusvaihe	38
Kuva 8: Päätämismvaihe	39

Liitteet

Liite 1 työajan seuranta

Mallipohjan muokkaus

pvm	muokkaaja	mallipohjan nimi
29.6.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
12.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
13.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
14.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
15.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
16.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
		Kristiinan malli perustiedoista
17.8.	Janne Turpiainen	Kristiinan malli perustiedoista
22.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli perustiedoista
23.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli perustiedoista
24.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli perustiedoista
25.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli
		Kristiinan malli perustiedoista
28.8.	Kristiina Kymäläinen	Kristiinan malli perustiedoista
30.8.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Janne Turpiainen	Suunnittelu ja tarkastus Jtu 101
31.8.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Janne Turpiainen	Suunnittelu ja tarkastus Jtu 101
	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 102
1.9.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 102
5.9.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Janne Turpiainen	Suunnittelu ja tarkastus Jtu 101
	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 102
7.9.	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 102
12.9.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Kristiina Kymäläinen	Perustiedot
	Kristiina Kymäläinen	Tilikauden tarkastus 102
13.9.	Janne Turpiainen	Perustiedot
	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 102
14.9.	Janne Turpiainen	Tilikauden tarkastus 103
	Janne Turpiainen	Perustiedot

Liite 2 Puhelinpalaverit ja sähköpostikommentit

Puhelinpalaverit	
aika	osallistujat
16.8.11 8.30-10.00	Janne Turpiainen, metodologiavastaava, pienasiakastyökaluvastaava, aluetoimistojen ihmisiä
6.9.11 14.30-16.00	Janne Turpiainen, metodologiavastaava, pienasiakastyökaluvastaava, aluetoimistojen ihmisiä

Sähköpostikommentit	
pvm	kommentoija
11.8.	Mikkelin toimisto
16.8.	metodologiavastaava
24.8.	Lappeenrannan toimisto
1.9.	Mikkelin toimisto
5.9.	Mikkelin toimisto ja metodologiavastaava

Liite 3 Malli tilintarkastuskertomuksesta

TILINTARKASTUSKERTOMUS

[X] Oy:n yhtiökokoukselle

Olemme tilintarkastaneet X Oy:n kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tilikaudelta 1.1.–31.12.2010. Tilinpäätös sisältää taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja liitetiedot.

Hallituksen ja toimitusjohtajan vastuu

Hallitus ja toimitusjohtaja vastaavat tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisesta ja siitä, että ne antavat oikeat ja riittävät tiedot Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti. Hallitus vastaa kirjanpidon ja varainhoidon valvonnan asianmukaisesta järjestämisestä ja toimitusjohtaja siitä, että kirjanpito on lainmukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty.

Tilintarkastajan velvollisuudet

Velvollisuutenamme on antaa suorittamamme tilintarkastuksen perusteella lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Tilintarkastuslaki edellyttää, että noudatamme ammattieettisiä periaatteita. Olemme suorittaneet tilintarkastuksen Suomessa noudatettavan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää, että suunnittelemme ja suoritamme tilintarkastuksen hankkiaksemme kohtuullisen varmuuden siitä, onko tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa olennaista virheellisyttä, ja siitä, ovatko hallituksen jäsenet tai toimitusjohtaja syyllistyneet tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan, taikka rikkoneet osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjestyttä.

Tilintarkastukseen kuuluu toimenpiteitä tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen sisältyvistä luvuista ja niissä esitettävistä muista tiedoista. Toimenpiteiden valinta perustuu tilintarkastajan harkintaan, johon kuuluu väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisuuden riskien arvioiminen. Näitä riskejä arvioidessaan tilintarkastaja ottaa huomioon sisäisen valvonnan, joka on yhtiössä merkityksellistä oikeat ja riittävät tiedot antavan tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisen kannalta. Tilintarkastaja arvioi sisäistä valvontaa pystyäkseen suunnittelemaan olosuhteisiin nähden asianmukaiset tilintarkastustoimenpiteet mutta ei siinä tarkoituksessa, että hän antaisi lausunnon yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta. Tilintarkastukseen kuuluu myös sovellettujen tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden asianmukaisuuden, toimivan johdon tekemien kirjanpidollisten arvioiden kohtuullisuuden sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen yleisen esittämistavan arvioiminen.

Käsityksemme mukaan olemme hankkineet lausuntonemme perustaksi tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä.

Lausunto

Lausuntonamme esitämme, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia.

[(Tilintarkastajan toimi)paikka ja päiväys]

[Tilintarkastajan allekirjoitus]

[Tilintarkastajan osoite]

Liite 4 Mallipohjien aloitusnäkyvät

Mallipohja PCS tiilitarkastukset/Perustiedot - IBM Lotus Notes

File Edit View Create Actions Section Tools Window Help

Open Home Workspace Kristiina Kymäläinen... Replication PCS Hyvinkää Kristiina Kymäläinen... Mallipohja PCS tiilitar... Mallipohja PCS tiilitar... New Message

Mallipohja PCS tiilitarkastukset/Perustiedot All Mail Search

Sulje

pwc PCS mallipohja

Tyyppi	PCS tiilitarkastukset
Otsikko	Perustiedot
Lajittelukoodi	110
Tietojen periytyminen	☒ Käytä edellisen vuoden työpaperia, kun tarkastus luodaan valittuna olevan asiakkaan pohjalta ☒ Kopioi uusi versio vanhan työpaperin loppuun
Yksilöivä tunniste	VES-Notes1a Syötä tähän yksilöllinen tunniste, jolla mallipohjan erottaa muista. Ohjelma käyttää tietoa apuna, kun se luo uuden tilikauden työpaperit ja vaihtoehtona on, että käytetään samoja mallipohjia kuin edellisessä tiilitarkastuksessa.
Muokausoikeudet	Kaikki toimeksiantojen muokkaajat saavat muokata tätä mallipohjaa.

Työpaperin sisältö

Toimeksiannon ehdoista sopiminen

Tarkastuskohteen juridiset ja hallinnolliset tiedot

Toimintaympäristö

Sisäinen valvonta

Lisätietoja

Muutoshistoria

Luotu: 05.10.2011 10:24:24 Tekijä: Tom Aalto

Muokattu viimeksi: 5.10.2011 10:25:41 Tom Aalto

► Asiakirjan koko muokkaushistoria

Start Office (Network) 96% 15:17

Mallipohja PCS tilintarkastukset/Tilikauden tilintarkastus - IBM Lotus Notes

File Edit View Create Actions Section Tools Window Help

Open Home Workspace Kristiina Kymäläinen... Replication PCS Hyvinkää Kristiina Kymäläinen... Mallipohja PCS tilinta... Mallipohja PCS tilinta... New Message

Sulje

PCS mallipohja

Tyyppi	PCS tilintarkastukset
Otsikko	Tilikauden tilintarkastus
Lajittelukoodi	111
Tietojen periytyminen	☐ Käytä edellisen vuoden työpaperia, kun tarkastus luodaan valittuna olevan asiakkaan pohjalta
Yksilöivä tunniste	VES-Notes1b Syötä tähän yksilöllinen tunniste, jolla mallipohjan erottaa muista. Ohjelma käyttää tietoa apuna, kun se luo uuden tilikauden työpaperit ja vaihtoehtona on, että käytetään samoja mallipohjia kuin edellisessä tilintarkastuksessa.
Muokkaus oikeudet	Kaikki toimeksiantojen muokkaajat saavat muokata tätä mallipohjaa.

Työpaperin sisältö

- Riskienarviointi ja toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi
- Analyttinen tarkastus
- Väärinkäytökset
- Riskiarvot ja toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi
- Olennaisuuden määrittely
- Muut tarkastustoimenpiteet
- Tarkastuksen päättäminen
- Johtopäätös tilintarkastuksessa esille tulleista havainnoista

Lisätietoja

Muutoshistoria

Luotu: 30.09.2011 10:24:45 Tekijä: Janne Turpainen

Start Office (Network) 96% 15:15